

Mértékelmélet vázlat

1.0. Jelölések, elnevezések, megállapodások	1
1.1. Félgyűrű, gyűrű, σ -algebra és monoton osztály	2
1.2. Mértéktér és legegyszerűbb tulajdonságai	4
1.3. Mérhető függvények	6
1.4. Nem negatív lépcsős függvény integrálja	9
1.5. Nem negatív mérhető függvények integrálja	11
1.6. Mérhető függvény integrálja	13
1.7. A Fubini-tétel	16
1.8. A Caratheodory-féle kiterjesztési eljárás	19
1.9. Lebesgue-mérték	23
1.10. A Lebesgue-mérték regularitásának következményei	26
1.11. Az L_p Lebesgue-terek	27
1.12. Kis funkcionál analízis a Radon-Nikodym tételhez	30
1.13. Lebesgue felbontási tétele és a Radon-Nikodym-tétel	32
1.14. Jordan és Hahn felbontási tételei	35

Tárgymutató

abszolút folytonos mérték, 13	Fubini-tétel, 16, 25, 26	mérhető függvény, 7
algebra, 3	Hölder-egyenlőtlenség, 27	mérték, 4
Beppo-Levi-tétel, 11, 17, 33, 35	Hilbert-tér, 30	Minkowski-egyenlőtlenség, 27
Borel-halmaz, 6	Jensen-egyenlőtlenség, 27	monoton osztály, 3
Burokoperáció, 2	Jordan-mérték, 6	von Neumann, 33
Caratheodory-kiterjesztés, 22	külső mérték, 19	Newton-Leibnitz-tétel, 26
Caratheodory-mérhetőség, 20	Lebesgue felbontási tétele, 33	Radon-Nikodym-tétel, 33
Dynkin-tétel, 3	Lebesgue-mérhető halmaz, 25	Riesz felbontási tétele, 31
Dynkin-tétel, 17	Lebesgue-mérték, 25	Riesz reprezentációs tétele, 32
előjeles mérték, 4, 6, 13, 32	Lebesgue-tétel, 14, 15, 17	Riesz-Fischer-tétel, 28, 34
félgyűrű, 2	$L_p(X, \mathcal{M}, \mu)$ terek, 28	szinguláris mérték, 33
	l_p terek, 29	Vitali-Caratheodory-tétel, 26

Mértékelmélet vázlat

1.0. Jelölések, elnevezések, megállapodások

1.0.1 A nem negatív *valós számokat* $\mathbb{R}_+$ -al jelöljük. A *felsőhatár-axiómát* $\overline{\mathbb{R}}$ -ban fogjuk használni, tehát minden nem üres halmaznak van szuprémuma legfeljebb $+\infty$. Kiterjesztjük a szorzás műveletet $\overline{\mathbb{R}}$ -ra: $0 \cdot (+\infty) = 0$ és $\alpha > 0$ mellett $\alpha \cdot (+\infty) = +\infty$, stb. Vigyázzunk: a bevezett műveletekkel $\overline{\mathbb{R}}$ nem test!

1.0.2 Az X halmaz *hatványhalmazát* $\mathcal{P}(X)$ -el fogjuk jelölni. Egy $f : X \rightarrow \mathbb{R}$ függvény esetén $X(f > \alpha)$ jelöli az $\{x \in X : f(x) > \alpha\}$ *ősképet* és $\mathcal{R}(f)$ az f függvény *értékkészletét*.

1.0.3 Egy *topológikus teret* (X, τ) -val fogunk jelölni, és $\tau \subseteq \mathcal{P}(X)$ halmazrendszer elemeit *nyílt* halmazoknak mondjuk. *Metrikus térben* $B^\circ(u, r)$ jelöli az u középpontú r sugarú *nyílt gömböt* és $B(u, r)$ az ugyanilyen *zárt gömböt*.

1.0.4 Emlékezzünk arra, hogy egy $\mathbb{R}$ feletti vektorteret *skaláriszorozatos térnek*, vagy *Euklideszi-térnek* nevezünk, ha létezik egy

$$\langle \cdot, \cdot \rangle : X \times X \rightarrow \mathbb{R}$$

függvény, amelyre:

(i) $\langle x, x \rangle \geq 0$ minden $x \in X$ és $\langle x, x \rangle = 0$ pontosan akkor, ha $x = 0$; (ii) $\langle x, y \rangle = \langle y, x \rangle$ minden $x, y \in X$; (iii) rögzített x mellett az $\langle x, \cdot \rangle : X \rightarrow \mathbb{R}$ függvények lineáris funkcionálok.

1.0.5 Egy $\mathbb{R}$ feletti vektorteret *normált térnek* nevezünk, ha a vektortéren értelmezve van egy

$$\|\cdot\| : X \rightarrow \mathbb{R}_+$$

függvény, amelyre: (1) $\|x\| = 0$ pontosan akkor, ha $x = 0$; (2) minden $\alpha \in \mathbb{R}$ skalár és minden $x \in X$ vektor esetén $\|\alpha x\| = |\alpha| \|x\|$; (3) fennáll az úgynevezett háromszög egyenlőtlenség, azaz tetszőleges $x, y \in X$ mellett $\|x + y\| \leq \|x\| + \|y\|$.

1.0.6 Egy $(X, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ skaláriszorozatos térben az x vektor hossza, vagy normája:

$$\|x\| \doteq \sqrt{\langle x, x \rangle}$$

A háromszög egyenlőtlenségtől eltekintve a norma axiómák nyilvánvaló módon teljesülnek. De minden $x, y \in X$ mellett

$$|\langle x, y \rangle| \leq \|x\| \cdot \|y\|$$

(Schwartz-egyenlőtlenség), ezért a fent definiált függvény valóban normát definiál X -en. Ugyanis: $0 \leq \langle x - ry, x - ry \rangle = \|x\|^2 + r^2 \|y\|^2 - 2r \langle x, y \rangle$ fennáll minden $r \in \mathbb{R}$ esetén. Ezt mint r kvadrátikus függvényét tekintve, ha $y \neq 0$ akkor $4 \langle x, y \rangle^2 - 4 \|y\|^2 \|x\|^2 \leq 0$, ami épp a Schwartz-egyenlőtlenség. Innen már a háromszög egyenlőtlenség $\|x + y\|^2 = \|x\|^2 + \|y\|^2 + 2 \langle x, y \rangle \leq \|x\|^2 + \|y\|^2 + 2 \|x\| \|y\| = (\|x\| + \|y\|)^2$ módon következik.

1.0.7 *Buroktéren* egy $(X, \mathcal{H})$ párt értünk, ahol X egy rögzített halmaz, $\mathcal{H} \subseteq \mathcal{P}(X)$ pedig olyan halmazrendszer, amely elemként tartalmazza az X halmazt, továbbá akárhány $\mathcal{H}$ -beli halmaz közös része is $\mathcal{H}$ -beli. Tetszőleges $A \subseteq X$ mellett

$$\text{cl}(A) \doteq \cap \{H \in \mathcal{H} : A \subseteq H\}$$

a buroktér *burokoperációja*, vagy *lezárási operációja*. Világos, hogy e burokoperáció rendelkezik az alábbi tulajdonságokkal:

(i) $A \subseteq \text{cl}(A)$; (ii) $A \subseteq B \Rightarrow \text{cl}(A) \subseteq \text{cl}(B)$; (iii) $\text{cl}(\text{cl}(A)) = \text{cl}(A)$.

Eddigi életünkben sok-sok példát láttunk már burokoperációra. Pl: lineáris altér, konvexitás, affinitás, topológiai lezáras.

1.1. Félgyűrű, gyűrű, σ -algebra és monoton osztály

1.1.1 Definíció. (félgyűrű)

Egy X -beli $\mathcal{P}$ halmazrendszert félgyűrűnek nevezünk, ha zárt a metszetre és bármely két elem különbsége előáll véges sok diszjunkt $\mathcal{P}$ -beli elem egyesítéseként.

1.1.2 Ilyen például $\mathbb{R}$ -en az összes intervallumok halmaza, vagy az összes balról zárt jobbról nyílt intervallumok halmaza. Sőt amint a következő állítás mutatja ez $\mathbb{R}^n$ -ben is igaz:

1.1.3 Állítás. (félgyűrűk szorzata félgyűrű)

Legyen $(X, \mathcal{P})$ és $(Y, \mathcal{Q})$ egy-egy félgyűrű. Ekkor az $(X \times Y, \mathcal{P} \times \mathcal{Q})$ is félgyűrű.

1.1.4 Definíció. (gyűrű, σ -gyűrű)

Egy $\mathcal{M} \subseteq \mathcal{P}(X)$ halmazrendszert gyűrűnek nevezünk, ha zárt az $\cup$ és $\setminus$ műveletekre. Ha zárt a megszámlálható egyesítésre is, akkor σ -gyűrűnek nevezzük.

1.1.5 Állítás. (diszjunktizáció gyűrűben)

Legyen adott az $\mathcal{M}$ gyűrűben egy $\{A_n \in \mathcal{M} : n \in \mathbb{N}\}$ halmazrendszer.

Ekkor léteznek $B_n \subseteq A_n, B_n \in \mathcal{M}$ halmazok, amelyek diszjunktak, $\cup_{n=1}^N A_n = \cup_{n=1}^N B_n$ minden $N \in \mathbb{N}$ mellett, így persze $\cup_{n=1}^\infty A_n = \cup_{n=1}^\infty B_n$.

Bizonyítás.

$B_1 \doteq A_1; B_2 \doteq A_2 \setminus B_1; \dots; B_n \doteq A_n \setminus \cup_{k=1}^{n-1} B_k$. Mivel $\mathcal{M}$ gyűrű, ezért $B_n \in \mathcal{M}$, melyekre $B_n \subseteq A_n$ minden $n \in \mathbb{N}$ mellett. Most N szerinti indukcióval megmutatjuk, hogy $\cup_{n=1}^N A_n = \cup_{n=1}^N B_n$ is fennáll $\forall N \in \mathbb{N}$ esetén. $N = 1$ mellett triviális. Ha N -re igaz, akkor $N + 1$ -re:

$$\cup_{n=1}^{N+1} A_n = \cup_{n=1}^N A_n \cup A_{N+1} = \cup_{n=1}^N B_n \cup (A_{N+1} \setminus \cup_{n=1}^N B_n) = \cup_{n=1}^N B_n \cup B_{N+1} = \cup_{n=1}^{N+1} B_n.$$

Ezt kellett belátni. □

Érdemes átgondolni, hogy tudunk-e hasonló állítást igazolni abban az esetben, ha $\mathcal{M}$ nem gyűrű csak félgyűrű?! (Igen!)

1.1.6 Definíció. (algebra)

Egy $\mathcal{M} \subseteq \mathcal{P}(X)$ halmazrendszert algebraának nevezünk, ha
 $X \in \mathcal{M}$;
 $A \in \mathcal{M} \Rightarrow A^c \in \mathcal{M}$;
 $A_n \in \mathcal{M}, n = 1, \dots, N \Rightarrow \bigcup_{n=1}^N A_n \in \mathcal{M}$.

1.1.7 Világos, hogy egy algebra zárt a különbség és metszet műveletre is, hiszen $A \setminus B = A \cap B^c$ és $A \cap B = (A^c \cup B^c)^c$.

1.1.8 $\mathcal{M} \subseteq \mathcal{P}(X)$ pontosan akkor algebra, ha gyűrű és $X \in \mathcal{M}$.

1.1.9 Definíció. (generált gyűrű)

Gyűrűnek lenni burok fogalom. Jelölje $r(\mathcal{P})$ a $\mathcal{P}$ halmazrendszert tartalmazó legszűkebb gyűrűt.

1.1.10 Állítás.

Legyen $\mathcal{P}$ egy X -beli halmazokból álló félgyűrű. Ekkor

$$r(\mathcal{P}) = \left\{ \bigcup_{n=1}^N A_n : A_n \in \mathcal{P}, A_i \cap A_j = \emptyset, N \in \mathbb{N} \right\},$$

azaz a generált gyűrű a $\mathcal{P}$ ből vett diszjunkt véges uniók halmaza.

Bizonyítás.

A következő sorrendben érdemes haladnunk: $r(\mathcal{P})$ zárt a: $\cdot$ diszjunkt egyesítésre; $\cdot$ metszetre ($\mathcal{P}$ félgyűrű); $\cdot$ különbségre ($\mathcal{P}$ félgyűrű); $\cdot$ egyesítésre.

A fentiek ellenőrzésével látjuk, hogy $r(\mathcal{P})$ egy $\mathcal{P}$ -t tartalmazó gyűrű. Amennyiben adott egy másik $\mathcal{P}$ -t tartalmazó gyűrű, akkor annak $r(\mathcal{P})$ -t is tartalmaznia kell, hiszen egy gyűrű zárt az egyesítésre. $\square$

1.1.11 Definíció. (σ -algebra)

Egy $\mathcal{M} \subseteq \mathcal{P}(X)$ halmazrendszert σ -algebraának nevezünk, ha
 $X \in \mathcal{M}$;
 $A \in \mathcal{M} \Rightarrow A^c \in \mathcal{M}$;
 $A_n \in \mathcal{M}, n \in \mathbb{N} \Rightarrow \bigcup_{n=1}^{\infty} A_n \in \mathcal{M}$.
 Az $(X, \mathcal{M})$ páros neve: mérhető tér.

1.1.12 Az $\mathcal{M}$ pontosan akkor σ -algebra, ha σ -gyűrű és $X \in \mathcal{M}$.

1.1.13 Definíció. (monoton osztály)

Az $\mathcal{M} \subseteq \mathcal{P}(X)$ halmazrendszert monoton osztálynak mondjuk, ha $\dots \subseteq A_n \subseteq A_{n+1} \subseteq \dots, A_n \in \mathcal{M}$ esetén $\bigcup A_n \in \mathcal{M}$ és $\dots \supseteq A_n \supseteq A_{n+1} \supseteq \dots, A_n \in \mathcal{M}$ esetén $\bigcap A_n \in \mathcal{M}$.

1.1.14 Definíció. (generált σ -algebra és monoton osztály)

Könnyen látható, hogy σ -algebrák vagy monoton osztályok metszete is σ -algebra illetve monoton osztály, így a σ -algebraának lenni, vagy monoton osztálynak lenni is egy-egy burok fogalom. Jelölje $\sigma(\mathcal{A})$ az $\mathcal{A}$ halmazrendszert tartalmazó legszűkebb σ -algebrát és $m(\mathcal{M})$ az $\mathcal{M}$ -et tartalmazó legszűkebb monoton osztályt.

1.1.15 Az is világos, hogy egy halmazrendszer pontosan akkor σ -gyűrű, ha gyűrű és monoton osztály. Ehhez csak $\bigcup_{n=1}^{\infty} A_n = \bigcup_{n=1}^{\infty} (\bigcup_{i=1}^n A_i)$ észrevétel kell.

Az előző gondolat fényében különösen érdekes a következő állítás, mely szerint egy gyűrű monoton osztály burka gyűrű marad. (Hasonlóan például ahhoz, hogy konvex halmaz lezártja konvex marad.)

1.1.16 Állítás. (gyűrű monoton osztály burka gyűrű. (Dynkin-, vagy π - λ -tétel))

Legyen $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{P}(X)$ egy gyűrű. Ekkor $m(\mathcal{A})$ gyűrű, ezért σ -gyűrű is. Ha $\mathcal{A}$ algebra, akkor $m(\mathcal{A})$ σ -algebra, így $\sigma(\mathcal{A}) = m(\mathcal{A})$.

Bizonyítás.

Definíció szerint azt mutatjuk meg, hogy bármely két $m(\mathcal{A})$ -beli halmaz különbsége és egyesítése is $m(\mathcal{A})$ -beli. Ehhez tetszőlegesen rögzített $B \subseteq X$ mellett tekintsük az

$$\mathcal{A}_B \doteq \{C \subseteq X : B \setminus C, C \setminus B, C \cup B \in m(\mathcal{A})\}$$

halmazrendszert. Azt kell megmutatnunk, hogy akárhogy rögzítünk $C \in m(\mathcal{A})$ halmazt $m(\mathcal{A}) \subseteq \mathcal{A}_C$ fennáll. Ehhez először is vegyük észre, hogy

- (1) $C \in \mathcal{A}_B$ pontosan akkor, ha $B \in \mathcal{A}_C$, minden $B, C \subseteq X$ mellett;
- (2) $\mathcal{A}_B$ monoton osztály minden $B \subseteq X$ mellett;
- (3) $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{A}_B$ minden $B \in \mathcal{A}$ mellett.

Az (1) tulajdonság nyilvánvaló szimmetria következménye; a (2) tulajdonság $m(\mathcal{A})$ monoton osztály tulajdonsága miatt áll fenn; (3) tulajdonság pedig azért igaz, mert $\mathcal{A}$ egy gyűrű.

A (3) és (2) miatt $m(\mathcal{A}) \subseteq \mathcal{A}_B$ minden $B \in \mathcal{A}$ mellett, azaz $\forall C \in m(\mathcal{A})$ és $\forall B \in \mathcal{A}$ esetén $C \in \mathcal{A}_B$, azaz (1) miatt $B \in \mathcal{A}_C$, azaz $\forall C \in m(\mathcal{A})$ esetén $\mathcal{A} \subseteq \mathcal{A}_C$. Újra alkalmazva (2)-t kapjuk, hogy $m(\mathcal{A}) \subseteq \mathcal{A}_C$ fennáll $\forall C \in m(\mathcal{A})$ mellett, és épp ezt kellett belátnunk $m(\mathcal{A})$ gyűrű tulajdonságához. $\square$

1.1.17 Állítás.

Legyen $\mathcal{M}$ egy félgűrű az X és $\mathcal{N}$ egy félgűrű az Y halmazok felett. Ekkor az $X \times Y$ szorzathalmazon

$$\sigma(\mathcal{M} \times \mathcal{N}) = \sigma(r(\mathcal{M} \times \mathcal{N})) = m(r(\mathcal{M} \times \mathcal{N})).$$

A $\sigma(\mathcal{M} \times \mathcal{N})$ halmazrendszert szorzat- σ -algebrának nevezzük.

1.2. Mértéktér és legegyszerűbb tulajdonságai**1.2.1 Definíció. (mértéktér)**

Az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ hármast mértéktérnek nevezzük, ha $(X, \mathcal{M})$ mérhető tér, $\mu : \mathcal{M} \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$ a konstans $+\infty$ -től különböző nem negatív halmazfüggvény, amely σ -additív, azaz

$$\mu(A) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n),$$

ahol A a diszjunkt megszámlálhatóan sok $A_n \in \mathcal{M}$ halmazok egyesítése.

- 1.2.2 Időnként szükség van a mértéknek a fenténél általánosabb értelmezéseire is, de azokat mindig külön hangsúlyozzuk. Például szükség lehet arra, hogy a halmazfüggvény értelmezési tartománya ne legyen σ -algebra, hanem például csak gyűrű, vagy félgűrű. Általában, egy tetszőleges $\mathcal{H}$ halmazrendszer esetén a $\mu : \mathcal{H} \rightarrow \mathbb{R}$ halmazfüggvényt σ -additívnak nevezzük, ha minden olyan $A \in \mathcal{H}$ és minden olyan $A_n \in \mathcal{H}$ halmazokra melyekre az $A = \cup_{n=1}^{\infty} A_n$ diszjunkt egyesítés fennáll az is teljesül, hogy $\mu(A) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n)$.

- 1.2.3 Arra is szükség lehet, hogy a μ értékkészlete a kiterjesztett nem negatív valós számok helyett egy más halmaz lehessen. Például *előjeles mértéknek* nevezzük egy olyan $\mu : \mathcal{M} \rightarrow \overline{\mathbb{R}}$ halmazfüggvényt, amely a $+\infty$ és a $-\infty$ közül képként csak az egyiket állítja elő; nem konstans $+\infty$ vagy $-\infty$; valamint tetszőleges $A = \cup_{n=1}^{\infty} A_n$ diszjunkt egyesítés a $\mu(A) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n)$ egyenlőséget implikálja. (Világos, hogy ez csak úgy lehet, ha a $\sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n)$ sor minden átrendezése is konvergens, ami a $\sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n)$ sor abszolút konvergenciájának megkövetelésével ekvivalens). Hasonlóan $\mu : \mathcal{M} \rightarrow \mathbb{C}$ *komplex mérték*, ha az iménti implikáció teljesül.

Látnunk kell, hogy a komplex mérték nem általánosabb sem az előjeles mértéknél, sem a mértéknél, hiszen ez utóbbi esetekben a $+\infty$ vagy a $-\infty$ is előfordulhat mint egy halmaz mértéke,

komplex mérték esetén pedig ez definíció szerint ki van zárva. Ha arra külön utalást nem teszünk akkor mértéken a fenti definíció szerint egy σ -algebrán értelmezett nem negatív σ -additív halmazfüggvényt fogunk érteni, amelynek értékkészletében a $+\infty$ is szerepelhet.

1.2.4 Megjegyzés. (mérték végesen additív; monoton; szubtraktív)

Az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktérben:

- $\mu(\emptyset) = 0$;
- $\mu(\cup_{i=1}^n A_i) = \sum_{i=1}^n \mu(A_i)$, ahol A a diszjunkt véges sok $A_i \in \mathcal{M}$ halmaz egyesítése;
- $A \subseteq B \Rightarrow \mu(A) \leq \mu(B)$;
- $\mu(A \setminus B) = \mu(A) - \mu(B)$ ha $B \subseteq A$ és $\mu(B)$ véges.

Bizonyítás.

Az üreshalmaz előáll megszámlálhatóan sok diszjunkt üreshalmaz egyesítéseként, azaz $\mu(\emptyset) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu(\emptyset)$. Ebből az következik, hogy $\mu(\emptyset) = 0$, vagy $\mu(\emptyset) = +\infty$. Ez utóbbi esetben tetszőleges A mérhető halmazra $A = A \cup \emptyset \dots \cup \emptyset \dots$ megszámlálhatóan sok diszjunkt halmazból álló egyesítés, ezért a σ -additivitás miatt $\mu(A) = +\infty$ lenne.

Ha $A = \cup_{i=1}^n A_i$ véges sok diszjunkt halmaz egyesítése, akkor az is igaz, hogy $A = \cup_{i=1}^n A_i \cup \emptyset \dots \cup \emptyset \dots$ megszámlálhatóan végtelen sok diszjunkt halmaz egyesítése. Alkalmazva, hogy $\mu(\emptyset) = 0$, kapjuk a $\mu(\cup_{i=1}^n A_i) = \sum_{i=1}^n \mu(A_i)$ egyenlőséget.

Tegyük fel, hogy $A \subseteq B$. Nyilván $B = A \cup (B \setminus A)$ diszjunkt egyesítés, így a végesen additivitást kihasználva $\mu(B) = \mu(A) + \mu(B \setminus A)$. No de μ nem negatív értékeket vesz csak fel, tehát $\mu(A) \leq \mu(B)$.

Végül tegyük fel, hogy $B \subseteq A$ és $\mu(B)$ véges. Ekkor $\mu(A) = \mu(B) + \mu(A \setminus B)$, ezért ha $\mu(B) < \infty$, akkor $\mu(A) - \mu(B)$ kifejezés értelmes és egyenlő $\mu(A \setminus B)$ -vel. $\square$

1.2.5 Állítás. (mérték σ -szubadditív)

Az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktér tetszőleges $\{A_n \in \mathcal{M} : n \in \mathbb{N}\}$ halmazrendszerére

$$\mu(\cup_{n=1}^{\infty} A_n) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n).$$

Bizonyítás.

Legyen B_n a diszjunktizált halmazsorozat. Ekkor

$$\mu(\cup_{n=1}^{\infty} A_n) = \mu(\cup_{n=1}^{\infty} B_n) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu(B_n) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n)$$

hiszen $B_n \subseteq A_n$ és a mérték monoton halmazfüggvény. $\square$

1.2.6 Állítás. (mérték monoton folytonossága)

Legyen $A_1 \subseteq A_2 \subseteq \dots \subseteq A_n \subseteq \dots$ monoton növekvő sorozata az $A_n \in \mathcal{M}$ halmazoknak, az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktéren. Ekkor

$$\mu(\cup_{n=1}^{\infty} A_n) = \lim_{n \rightarrow \infty} \mu(A_n).$$

Legyen $A_1 \supseteq A_2 \supseteq \dots \supseteq A_n \supseteq \dots$ monoton fogyó sorozata az $A_n \in \mathcal{M}$ halmazoknak, az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktéren, és tegyük fel, hogy $\mu(A_1)$ véges. Ekkor

$$\mu(\cap_{n=1}^{\infty} A_n) = \lim_{n \rightarrow \infty} \mu(A_n).$$

Bizonyítás.

Legyen B_n a diszjunktizált halmazsorozat. Ekkor

$$\begin{aligned} \mu(\cup_{n=1}^{\infty} A_n) &= \mu(\cup_{n=1}^{\infty} B_n) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu(B_n) = \lim_{n \rightarrow \infty} \sum_{k=1}^n \mu(B_k) \\ &= \lim_{n \rightarrow \infty} \mu(\cup_{k=1}^n B_k) = \lim_{n \rightarrow \infty} \mu(\cup_{k=1}^n A_k). \end{aligned}$$

No de az $(A_n)_{n \in \mathbb{N}}$ halmazzsorozat monoton növekvő, ezért $\bigcup_{k=1}^n A_k = A_n$. Azt kaptuk tehát, hogy $\lim_{n \rightarrow \infty} \mu(A_n) = \mu(\bigcup_{n=1}^{\infty} A_n)$.

Most tegyük fel, hogy A_n halmazzsorozat monoton fogyó és minden tagja véges mértékű. Jelölje $Y = A_1$ és az A_n halmazoknak tekintsük az Y -ra vonatkozó $A_n^c \doteq Y \setminus A_n$ komplementerét. Jelölje $B_n \doteq A_n^c$. Világos, hogy $B_n \in \mathcal{M}$ és $B_n \subseteq B_{n+1} \forall n \in \mathbb{N}$ mellett. Az is nyilvánvaló, hogy $\bigcup B_n = \bigcup A_n^c = (\bigcap A_n)^c$, ezért $\mu(B_n) \rightarrow \mu((\bigcap A_n)^c)$. Mivel $\mu(A_n) < \infty$ miatt $\mu(B_n) = \mu(Y \setminus A_n) = \mu(Y) - \mu(A_n)$ és $\mu((\bigcap A_n)^c) = \mu(Y) - \mu(\bigcap A_n)$. Újra kihasználva $\mu(Y)$ végeességét, kapjuk, hogy $\mu(A_n) \rightarrow \mu(\bigcap A_n)$. $\square$

1.2.7 Állítás. (elemi kiterjesztési tétel)

Legyen μ a $\mathcal{P}$ félgyűrűn értelmezett mérték. Ekkor μ egyértelműen terjeszthető ki a generált $r(\mathcal{P})$ gyűrűre úgy, hogy a kiterjesztett $\hat{\mu}$ halmazfüggvény is mérték.

Bizonyítás.

Először megmutatjuk azt, hogy amennyiben $A_n, B_m \in \mathcal{P}$ melyekre $\bigcup_{n=1}^{\infty} A_n = \bigcup_{m=1}^{\infty} B_m$ diszjunkt egyesítések, akkor $\sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n) = \sum_{m=1}^{\infty} \mu(B_m)$.

Ugyanis, minden rögzített n mellett $A_n = \bigcup_{m=1}^{\infty} (A_n \cap B_m)$ diszjunkt egyesítés, ezért $\mu(A_n) = \sum_{m=1}^{\infty} \mu(A_n \cap B_m)$, ahonnan $\sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n) = \sum_{n=1}^{\infty} \sum_{m=1}^{\infty} \mu(A_n \cap B_m)$. Teljesen hasonlóan kapjuk, hogy $\sum_{m=1}^{\infty} \mu(B_m) = \sum_{m=1}^{\infty} \sum_{n=1}^{\infty} \mu(B_m \cap A_n)$, ezért $\sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n) = \sum_{m=1}^{\infty} \mu(B_m)$ valóban teljesül.

Tekintsük most a generált $r(\mathcal{P})$ gyűrű egy tetszőleges elemét, azaz legyen $E = \bigcup_{n=1}^N A_n$ diszjunkt egyesítés, ahol $A_n \in \mathcal{P}$. Ahhoz, hogy az $r(\mathcal{P})$ -re kiterjesztett halmazfüggvényt

$$\hat{\mu}(E) \doteq \bigcup_{n=1}^N \mu(A_n)$$

módon definiálhassuk először is azt kell meggondolnunk, hogy amennyiben E előáll más módon $E = \bigcup_{m=1}^M B_m$ alakban, akkor $\sum_{n=1}^N \mu(A_n) = \sum_{m=1}^M \mu(B_m)$. No de az előzőek szerint ez nyilvánvaló, hiszen válasszuk meg az N illetve M indexeknél nagyobb indexű halmazokat az üres halmaznak és egyszerűen alkalmazhatjuk az imént már meggondolt $\sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n) = \sum_{m=1}^{\infty} \mu(B_m)$ egyenlőséget. A $\hat{\mu} : r(\mathcal{P}) \rightarrow \mathbb{R}$ nem negatív halmazfüggvény tehát a fent kiemelt módon jól van definiálva. Nyilvánvaló, hogy $\hat{\mu}$ kiterjesztése μ -nek, sőt $\hat{\mu}$ az egyetlen végesen additív kiterjesztés.

Most azt lássuk be, hogy $\hat{\mu}$ egy σ -additív halmazfüggvény, tehát amennyiben egy $A \in r(\mathcal{P})$ halmaz előáll $A = \bigcup_{n=1}^{\infty} A_n$ diszjunkt egyesítés alakban, ahol $A_n \in r(\mathcal{P})$ akkor $\hat{\mu}(A) = \sum_{n=1}^{\infty} \hat{\mu}(A_n)$. Legyenek tehát az A_n halmazok $A_n = \bigcup_{i=1}^{r_n} C_i^n$ diszjunkt egyesítés alakúak, ahol minden $C_i^n \in \mathcal{P}$, valamint $A = \bigcup_{k=1}^N B_k$ szintén diszjunkt halmazok egyesítése, ahol $B_k \in \mathcal{P}$. Ekkor $\bigcup_{k=1}^N B_k = \bigcup_{n=1}^{\infty} \bigcup_{i=1}^{r_n} C_i^n$ egyenlőségben mind a bal mind a jobb oldalon egymástól diszjunkt $\mathcal{P}$ -beli halmazok legfeljebb megszámlálható egyesítése látható. Újra alkalmazva a bizonyítás első gondolatát azt kapjuk, hogy

$$\hat{\mu}(A) = \sum_{k=1}^N \mu(B_k) = \sum_{n=1}^{\infty} \sum_{i=1}^{r_n} \mu(C_i^n) = \sum_{n=1}^{\infty} \hat{\mu}(A_n).$$

Ezt kellett belátni. $\square$

1.2.8 A fenti bizonyítás csekély módosításával az is látható, hogy amennyiben μ egy a $\mathcal{P}$ félgyűrűn értelmezett végesen additív nem negatív halmazfüggvény (*Jordan-mérték*), akkor a fenti módon μ egyértelműen kiterjeszthető az $r(\mathcal{P})$ generált gyűrűre a végesen additivitás megtartásával.

Érdeemes átgondolni, hogy a szakaszban igazolt állítások mennyiben vihetők át előjeles vagy komplex mértékek esetére.

1.3. Mérhető függvények

1.3.1 Definíció. (Borel-halmaz)

Ha (X, τ) topológikus tér, akkor a nyílt halmazok generálta legszűkebb σ -algebrát Borel-halmazoknak nevezzük.

1.3.2 Definíció. (Borel-mérhető függvény)

Legyen $(X, \mathcal{M})$ egy mérhető tér, (Y, τ) egy topológikus tér és $f : X \rightarrow Y$ egy függvény. Azt mondjuk, hogy f Borel-mérhető, ha minden $V \subseteq Y$ nyílt halmaz esetén $f^{-1}(V) \in \mathcal{M}$.

1.3.3 Definíció. (karakterisztikus függvény)

Az $E \subseteq X$ halmaz mellett, legyen

$$\chi_E \doteq \begin{cases} 1 & , \text{ha } x \in E; \\ 0 & , \text{ha } x \notin E \end{cases}$$

az E halmaz karakterisztikus függvénye.

1.3.4 Az $(X, \mathcal{M})$ mérhető tér egy $E \subseteq X$. A χ_E karakterisztikus függvény pontosan akkor mérhető ha $E \in \mathcal{M}$.

1.3.5 Megjegyzés.

Topológikus terek közötti folytonos függvény Borel-mérhető, abban az értelemben, hogy a fenti $\mathcal{M}$ σ -algebrát válasszuk az értelmezési tartomány Borel-halmazainak.

1.3.6 Definíció. (mérhető függvény)

Legyen $(X, \mathcal{M})$ és $(Y, \mathcal{N})$ két mérhető tér. Az $f : X \rightarrow Y$ függvényt mérhetőnek mondjuk, ha $f^{-1}(N) \in \mathcal{M}$ minden $N \in \mathcal{N}$ esetén.

1.3.7 Megjegyzés.

Mérhető függvények kompozíciója is mérhető.

1.3.8 Állítás. (függvény által generált σ -algebra)

Legyen $(X, \mathcal{M})$ egy mérhető tér Y egy halmaz, $f : X \rightarrow Y$ egy függvény. Ekkor az alábbi halmazrendszer σ -algebra Y -on:

$$\{E \subseteq Y : f^{-1}(E) \in \mathcal{M}\}.$$

Sőt a fenti halmazrendszer a legszűkebb Y -beli halmazrendszer, amelyre nézve f mérhető.

1.3.9 Állítás.

Legyen $(X, \mathcal{M})$ egy mérhető tér, $f : X \rightarrow \mathbb{R}$ egy Borel-mérhető függvény. Ekkor minden $B \subseteq \mathbb{R}$ Borel-halmaz esetén $f^{-1}(B) \in \mathcal{M}$, tehát az $(X, \mathcal{M}) \rightarrow \mathbb{R}$ Borel-mérhetőség fogalma egybeesik az $(X, \mathcal{M}) \rightarrow (\mathbb{R}, \sigma(\tau))$ mérhetőség fogalmával.

1.3.10 Állítás.

Legyen $u, v : X \rightarrow \mathbb{R}$ Borel-mérhető függvények, az $(X, \mathcal{M})$ mérhető téren. Ekkor az

$$f(x) \doteq (u(x), v(x))$$

mint $X \rightarrow \mathbb{R}^2$ függvény is Borel-mérhető.

Az $u + v, uv$ és az $\frac{u}{v}$ függvény is Borel-mérhető.

Bizonyítás.

Először is jegyezzük meg, hogy minden $V \subseteq \mathbb{R}^2$ nyílt halmaz előáll mint megszámlálhatóan sok $I \times J$ alakú nyílt téglák egyesítése, ahol I és J nyílt, $\mathbb{R}$ -beli intervallumok. (Vegyük az összes mindkét koordinátájában racionális pontjait V -nek, és ezeknek minden racionális sugarú környezetét.)

Tehát ha $I \times J$ egy fenti típusú téglák, akkor

$$f^{-1}(I \times J) = \{x \in X : u(x) \in I \text{ és } v(x) \in J\} = u^{-1}(I) \cap v^{-1}(J).$$

Az u és a v függvények Borel-mérhetősége miatt $f^{-1}(I \times J) \in \mathcal{M}$. Ha a V nyílt halmaz $V = \bigcup_{n=1}^{\infty} (I_n \times J_n)$ alakú, akkor $f^{-1}(V) = \bigcup_{n=1}^{\infty} f^{-1}(I_n \times J_n) \in \mathcal{M}$, hiszen $\mathcal{M}$ zárt a megszámlálható egyesítésre.

Az összeadásra, szorzásra és hányadosra vonatkozó állítás következik a megfelelő műveletek folytonosságából. $\square$

1.3.11 Állítás.

Legyen $(X, \mathcal{M})$ egy mérhető tér, $f : X \rightarrow \mathbb{R}$ egy függvény. Az f pontosan akkor mérhető, ha minden $\alpha \in \mathbb{R}$ esetén az $X(f > \alpha)$ nívóhalmazok mérhetőek.

1.3.12 Állítás.

Mérhető téren értelmezett valós értékű függvények supremuma, infimuma, limsupja, liminfje, határértéke is mérhető.

1.3.13 Definíció. (lépcsős vagy egyszerű függvény)

lépcsős függvénynek, vagy egyszerű függvénynek nevezünk, egy $s : X \rightarrow \mathbb{R}$ véges értékkészletű mérhető függvényt.

1.3.14 Legyen s egyszerű függvény melynek értékkészlete $\mathcal{R}(f) = \{\alpha_1, \dots, \alpha_n\}$. Ha bevezetjük minden $\alpha_i \in \mathcal{R}(f)$ mellett az $E_i \doteq X(f = \alpha_i)$ jelölést, akkor az egyszerű függvény $s = \sum_{i=1}^n \alpha_i \chi_{E_i}$ alakban áll elő, ahol az $E_1, \dots, E_n$ egymástól páronként diszjunkt mérhető halmazok.

Fontos látni, hogy ugyanez az egyszerű függvény még nagyon sokféle képpen előállítható a fenti $\sum_{i=1}^m \beta_i \chi_{F_i}$ alakban ha nem kötjük meg azt, hogy a β_i valós számok egymástól különbözzenek, vagy nem írjuk elő az F_i halmazok diszjunktját!

1.3.15 Állítás. (mérhető függvények approximációs tétele)

Legyen f egy nem negatív valós értékű függvény az $(X, \mathcal{M})$ mérhető téren. Ekkor létezik s_n nem negatív lépcsős függvények sorozata, hogy $0 \leq s_1 \leq \dots \leq s_n \leq \dots \leq f$ és $s_n \rightarrow f$ pontonként. Ha f korlátos, akkor még az is igaz, hogy s_n egyenletesen tart f -hez.

Bizonyítás.

Definiáljuk tetszőleges $n \in \mathbb{N}$ és $i = 0, 1, 2, \dots, n2^n - 1$ mellett az alábbi halmazokat:

$$E_i^{(n)} \doteq f^{-1} \left(\left[\frac{i}{2^n}, \frac{i+1}{2^n} \right) \right) \text{ továbbá } F^{(n)} \doteq X(f \geq n).$$

Az f mérhetősége miatt $E_i^{(n)} \in \mathcal{M}$ és $F^{(n)} \in \mathcal{M}$ minden $n \in \mathbb{N}$ és $i = 0, 1, 2, \dots, n2^n - 1$ esetén. Nyilvánvaló, hogy $X = \cup_{i=0}^{n2^n-1} E_i^{(n)} \cup F^{(n)}$ diszjunkt egyesítés fennáll minden $n \in \mathbb{N}$ mellett. Definiálja rögzített $n \in \mathbb{N}$ mellett

$$s_n \doteq \sum_{i=0}^{n2^n-1} \frac{i}{2^n} \chi_{E_i^{(n)}} + n \chi_{F^{(n)}}.$$

Világos, hogy s_n egyszerű függvény. Tetszőleges $x \in X$ mellett, ha $x \in E_i^{(n)}$, akkor $s_n(x) = \frac{i}{2^n} \leq f(x)$, és ha $x \in F^{(n)}$ akkor $s_n(x) = n \leq f(x)$. Az is világos, hogy amennyiben $f(x)$ véges, úgy olyan n -hez melyre $f(x) < n$ létezik i , hogy $x \in E_i^{(n)}$, ezért $f(x) - s_n(x) < \frac{1}{2^n}$. Ha $f(x) = +\infty$, akkor viszont $x \in F^{(n)}$ minden $n \in \mathbb{N}$ mellett, így $s_n(x) \rightarrow f(x) \forall x \in X$ mellett pontonként. Ebből már látszik, hogy amennyiben f korlátos, úgy tetszőleges a korlátnál nagyobb n index mellett $f - s < \frac{1}{2^n}$ az egész X -en, tehát s_n valóban egyenletesen konvergál f -hez.

Már csak azt kell megmutatnunk, hogy a fenti módon definiált $(s_n)_{n \in \mathbb{N}}$ függvényt sorozat pontonként monoton növekvő. Legyen tehát $x \in X$ rögzítve. Világos, hogy

$$E_i^{(n)} = E_{2i}^{(n+1)} \cup E_{2i+1}^{(n+1)},$$

hiszen $\frac{i}{2^n} = \frac{2i}{2^{n+1}}$ és $\frac{i+1}{2^n} = \frac{2i+2}{2^{n+1}}$. Ez azt jelenti, hogy amennyiben $x \in E_i^{(n)}$, úgy $s_n(x) = \frac{i}{2^n}$, de $s_{n+1}(x) = \frac{2i}{2^{n+1}}$ vagy $s_{n+1}(x) = \frac{2i+1}{2^{n+1}}$. Az első esetben $s_n(x) = s_{n+1}(x)$ míg a második esetben $s_n(x) < s_{n+1}(x)$. Ha $x \in F^{(n)}$, de $f(x) < n+1$, akkor $s_n(x) = n$ és $s_{n+1}(x) = \frac{i}{2^{n+1}}$ olyan i -re melyre $\frac{i}{2^{n+1}} \geq n$. Ha $x \in F^{(n)}$, és $f(x) \geq n+1$ is fennáll, akkor $s_n(x) = n$ és $s_{n+1}(x) = n+1$. Azt láttuk tehát, hogy tetszőleges $x \in X$ mellett $s_n(x) \leq s_{n+1}(x)$ valóban fennáll. $\square$

1.4. Nem negatív lépcsős függvény integrálja

Legyen a fejezetben végig az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktér rögzítve.

1.4.1 Definíció. (nem negatív lépcsős függvény integrálja)

Ha f egy nem negatív lépcsős függvény és $E \in \mathcal{M}$ egy mérhető halmaz, akkor az f függvénynek az E halmaz fölötti integrálja a következő szám:

$$\int_E f d\mu \doteq \sum_{i=1}^n \alpha_i \mu(E_i \cap E),$$

ahol $\mathcal{R}(f) = \{\alpha_1, \dots, \alpha_n\}$ és $\alpha_i \neq \alpha_j$ ($i \neq j$ esetben), valamint $E_i \doteq X$ ($f = \alpha_i$).

A fenti definícióban fontos a korábban bevezetett konvenció, miszerint $0 \cdot (+\infty) = 0$ és $\alpha \cdot (+\infty) = +\infty$ ha $\alpha > 0$. Azt látjuk, hogy a definícióban szereplő véges összegnek azért van értelme, mert $(+\infty) + (+\infty) = +\infty$ és az $\alpha + (+\infty) = +\infty$ minden $\alpha \geq 0$ esetén. Ez utóbbi miatt fontos, hogy itt csak nem negatív értékészletű egyszerű függvényeket engedhetünk meg.

1.4.2 Világos, hogy amennyiben f egy nem negatív lépcsős függvény, úgy $\int_E f d\mu \geq 0$, és $\int_E f d\mu = +\infty$ is lehetséges.

1.4.3 Amennyiben f az E halmazon a nem negatív α konstans, akkor létezik i melyre $E \subseteq E_i$, ezért

$$\int_E f d\mu = \alpha_i \mu(E_i \cap E) = \alpha \mu(E).$$

Fontos speciális eset az egész X halmaz feletti integrálás. Definíció szerint ilyenkor

$$\int_X f d\mu = \sum_{i=1}^n \alpha_i \mu(E_i).$$

1.4.4 Állítás. (nem negatív lépcsős függvény integrálfüggvénye mérték)

Legyen f egy nem negatív lépcsős függvény. Ekkor a

$$\varphi(E) \doteq \int_E f d\mu$$

halmazfüggvény mértéket definiál az $\mathcal{M}$ σ -algebrán.

Bizonyítás.

Legyen $f = \sum_{i=1}^n \alpha_i \chi_{E_i}$, ahol az α_i számok páronként különbözők és $E_i \doteq X$ ($f = \alpha_i$), továbbá tegyük fel, hogy F előáll $F = \cup_{j=1}^{\infty} F_j$ diszjunkt egyesítés alakban. Ekkor

$$\begin{aligned} \varphi(F) &= \varphi(\cup_{j=1}^{\infty} F_j) = \int_{\cup_{j=1}^{\infty} F_j} f d\mu = \sum_{i=1}^n \alpha_i \mu(E_i \cap (\cup_{j=1}^{\infty} F_j)) = \sum_{i=1}^n \alpha_i \mu(\cup_{j=1}^{\infty} (F_j \cap E_i)) \\ &= \sum_{i=1}^n \alpha_i \left(\sum_{j=1}^{\infty} \mu(F_j \cap E_i) \right) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^{\infty} \alpha_i \mu(F_j \cap E_i) = \sum_{j=1}^{\infty} \sum_{i=1}^n \alpha_i \mu(F_j \cap E_i) \\ &= \sum_{j=1}^{\infty} \int_{F_j} f d\mu = \sum_{j=1}^{\infty} \varphi(F_j). \end{aligned}$$

Itt csupán μ mérték σ -additivitását használtuk és azt, hogy véges sok sor tagonként is összegezhető.

□

1.4.5 Következmény.

Legyenek s és t nem negatív lépcsős függvények az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktéren. Ekkor $\int_X (s+t) d\mu = \int_X s d\mu + \int_X t d\mu$.

Bizonyítás.

Legyenek $s = \sum_{i=1}^n \alpha_i \chi_{E_i}$ és $t = \sum_{j=1}^m \beta_j \chi_{F_j}$, ahol az α_i nem negatív számok és a β_j nem negatív számok rendre egymástól különbözők, $E_i \doteq X (s = \alpha_i)$, $F_j \doteq X (t = \beta_j)$. Ekkor $\cup_{j=1}^m F_j = X = \cup_{i=1}^n E_i$ diszjunkt előállítások. Világos, hogy

$$X = \cup_{i,j} (E_i \cap F_j)$$

is diszjunkt egyesítés. Az $E_i \cap F_j$ halmazon az $s+t$ egyszerű függvény a konstans $\alpha_i + \beta_j$ értéket veszi fel, tehát egy előző megjegyzésünk szerint

$$\int_{E_i \cap F_j} s+t d\mu = (\alpha_i + \beta_j) \mu(E_i \cap F_j) = \alpha_i \mu(E_i \cap F_j) + \beta_j \mu(E_i \cap F_j) = \int_{E_i \cap F_j} s d\mu + \int_{E_i \cap F_j} t d\mu.$$

Alkalmazhatjuk tehát $s+t$ -re, s -re, t -re az előző állítást. Ekkor pusztán az integrálmérték végesen additivitása miatt

$$\begin{aligned} \int_X s+t d\mu &= \sum_{i,j} \int_{E_i \cap F_j} s+t d\mu = \sum_{i,j} \left(\int_{E_i \cap F_j} s d\mu + \int_{E_i \cap F_j} t d\mu \right) \\ &= \sum_{i,j} \int_{E_i \cap F_j} s d\mu + \sum_{i,j} \int_{E_i \cap F_j} t d\mu = \int_X s d\mu + \int_X t d\mu. \end{aligned}$$

Ezt kellett belátni. □

Világos, hogy véges sok nem negatív lépcsős függvény összege tagonként is integrálható.

1.4.6 Megjegyzés.

Legyen f egy nem negatív lépcsős függvény. Tudjuk, hogy ennek nagyon sok $\sum_{i=1}^n \alpha_i \chi_{E_i}$ alakú előállítása van feltéve, hogy nem követeljük meg az α_i nem negatív konstansok különbözőségét vagy az E_i mérhető halmazok diszjunkttságát. Amennyiben

$$f = \sum_{j=1}^m \beta_j \chi_{F_j}$$

egy tetszőleges olyan előállítás, amely indikátor függvények nem negatív együtthatós lineáris (kúp) kombinációja, akkor

$$\int_E f d\mu = \sum_{j=1}^m \beta_j \mu(F_j \cap E) = \int_X f \chi_E d\mu$$

tetszőleges $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmaz esetén.

Bizonyítás.

Most legyen $f = \sum_{i=1}^n \alpha_i \chi_{E_i}$ az az előállítás, ahol az α_i nem negatív számok különbözők és $E_i = X (f = \alpha_i)$. Ekkor kihasználva, hogy $\alpha_i \chi_{E_i \cap E}$ maga is egy nem negatív egyszerű függvény, és hogy az ilyenek összegét tagonként integrálhatjuk:

$$\begin{aligned} \int_E f d\mu &= \sum_{i=1}^n \alpha_i \mu(E_i \cap E) = \sum_{i=1}^n \int_X \alpha_i \chi_{E_i \cap E} d\mu = \int_X \sum_{i=1}^n \alpha_i \chi_{E_i \cap E} d\mu \\ &= \int_X \left(\sum_{i=1}^n \alpha_i \chi_{E_i} \right) \chi_E d\mu = \int_X f \chi_E d\mu \\ &= \int_X \left(\sum_{j=1}^m \beta_j \chi_{F_j} \right) \chi_E d\mu = \int_X \sum_{j=1}^m \beta_j \chi_{F_j \cap E} d\mu = \sum_{j=1}^m \beta_j \mu(F_j \cap E). \end{aligned}$$

Ezt kellett belátni. □

1.4.7 Állítás.

Ha $\alpha \in \mathbb{R}_+$ tetszőleges nem negatív valós szám, úgy $\int_X \alpha s d\mu = \alpha \int_X s d\mu$. Ha s, t nem negatív lépcsős függvények, melyekre $s \leq t$, akkor $\int_X s d\mu \leq \int_X t d\mu$.

Bizonyítás.

Az első állítás nyilvánvaló következménye a definíciónak. Világos, hogy $t - s$ is egy nem negatív egyszerű függvény, így az integrálja nem negatív valós szám, vagy $+\infty$. Alkalmazva az additivitást a $t = s + (t - s)$ összegre azt kapjuk, hogy $\int_X t d\mu = \int_X s d\mu + \int_X t - s d\mu \geq \int_X s d\mu$. $\square$

1.5. Nem negatív mérhető függvények integrálja

Legyen ebben a fejezetben is rögzítve az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktér.

1.5.1 Definíció. (nem negatív függvény integrálja)

Legyen f egy nem negatív mérhető függvény.

$$\int_X f d\mu \doteq \sup \left\{ \int_X \phi d\mu : 0 \leq \phi \leq f \text{ és } \phi \text{ lépcsős függvény.} \right\}$$

Persze f nem negativitását azért kellett feltenni, hogy a sup mögötti halmaz ne lehessen üres. Emlékezzünk arra a megállapodásra, hogy a felsőhatár axiómát $\mathbb{R}$ -ban használjuk, ezért a fenti egyenlőség jobb oldala egy jól definiált nem negatív valós szám, vagy $+\infty$. Mivel lépcsős függvényre már láttuk, hogy az integrál monoton ezért a fenti definíció összhangban van azzal az esettel, ha a nem negatív mérhető függvény speciálisan maga is egy lépcsős függvény.

1.5.2 Világos, hogy amennyiben f egy nem negatív mérhető függvény, úgy $\int_E f d\mu \geq 0$, és $\int_E f d\mu = +\infty$ is lehetséges.

1.5.3 Definíció.

Az $E \in \mathcal{M}$ mérhető részhalmazon az integrált

$$\int_E f d\mu \doteq \int_X f \chi_E d\mu$$

módon definiáljuk.

Mivel nem negatív egyszerű függvényekre a fenti egyenlőség igaz, ezért ez a definíció is összhangban van avval az esettel mikor a fenti f egy egyszerű függvény.

1.5.4 Világos, hogy minden nem negatív α esetén $\int_X \alpha f d\mu = \alpha \int_X f d\mu$, valamint $f \leq g$ nem negatív mérhető függvények mellett $\int_X f d\mu \leq \int_X g d\mu$ is teljesül. Ezt alkalmazva az is könnyedén látszik, hogy tetszőleges f nem negatív mérhető függvényre és $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmazra $\int_E f d\mu \leq \int_X f d\mu$.

1.5.5 Tétel. (Beppo-Levi, vagy monoton konvergencia tétel)

Tegyük fel, hogy az $(f_n)_{n \in \mathbb{N}}$ nem negatív mérhető függvények monoton növekedő sorozata, és jelölje f ezen sorozat pontonkénti határértékét. Láttuk, hogy f is nem negatív mérhető függvény. Ekkor

$$\int_X f_n d\mu \rightarrow \int_X f d\mu,$$

midőn $n \rightarrow \infty$.

Bizonyítás.

Mivel monoton növekvő $\mathbb{R}$ -beli számoknak van $\mathbb{R}$ -beli határtéke ezért legyen $\alpha \doteq \lim \int_X f_n d\mu \in \mathbb{R}$. Mivel $\forall n \in \mathbb{N}$ mellett $\int_X f_n d\mu \leq \int_X f d\mu$, ezért nyilvánvalóan $\alpha \leq \int_X f d\mu$.

Most megmutatjuk, hogy $\int_X f d\mu \leq \alpha$ is teljesül. Legyen g egy tetszőleges lépcsős függvény melyre $g \leq f$, valamint $c \in (0, 1)$ tetszőleges valós szám. Azt fogjuk megmutatni, hogy $c \int_X g d\mu \leq \alpha$. Ennek kulcsa abban rejlik, hogy tetszőleges lépcsős függvény integrálfüggvénye mérték és a mérték monoton folytonos. Tekintsük az

$$E_n \doteq X(f_n \geq cg)$$

mérhető halmazt. Az f_n függvényt sorozat pontonkénti monoton növekedése miatt minden $n \in \mathbb{N}$ mellett $E_n \subseteq E_{n+1}$. Az is látható, hogy $X = \bigcup_{n=1}^{\infty} E_n$, hiszen ha valamely $x \in X$ mellett $g(x) = 0$, akkor az f_n függvények nem negativitása miatt $x \in E_n$ minden n mellett fennáll, ha viszont $g(x) > 0$, akkor mivel $g(x) \neq +\infty$, ezért $cg(x) < g(x)$, így létezik $n \in \mathbb{N}$ melyre $cg(x) < f_n(x)$, tehát $x \in E_n$ valóban fennáll. Alkalmazhatjuk most a $\varphi(E) \doteq \int_E cg d\mu$ mérték monoton folytonosságát az E_n monoton növekvő halmazsorozatra: így azt kapjuk, hogy

$$\varphi(E_n) \rightarrow \varphi(X) = \int_X cg d\mu.$$

No de

$$\varphi(E_n) = \int_{E_n} cg d\mu \leq \int_{X(f_n \geq cg)} f_n d\mu \leq \int_X f_n d\mu \leq \alpha.$$

Ez épp azt jelenti, hogy $\int_X cg d\mu = c \int_X g d\mu \leq \alpha$ valóban fennáll. $\square$

1.5.6 Következmény. (az integrál additivitása)

Legyenek f és g nem negatív mérhető függvények. Ekkor

$$\int_X f + g d\mu = \int_X f d\mu + \int_X g d\mu.$$

A következő tételt úgy is fogalmazhatjuk, hogy nem negatív mérhető függvények esetén a $\sum$ és az $\int$ jel felcserélhető.

1.5.7 Tétel. (monoton konvergencia tétel sorokra)

Legyenek f_n nem negatív mérhető függvények. Ekkor az $f = \sum_{n=1}^{\infty} f_n$ nem negatív mérhető függvényre

$$\int_X f d\mu = \sum_{n=1}^{\infty} \int_X f_n d\mu.$$

1.5.8 Tétel. (Fatou-lemma)

Legyenek f_n nem negatív mérhető függvények. Ekkor

$$\int_X \liminf_{n \rightarrow \infty} f_n d\mu \leq \liminf_{n \rightarrow \infty} \int_X f_n d\mu.$$

1.5.9 Tétel.

Legyen f nem negatív mérhető függvény. Ekkor a

$$\varphi(E) \doteq \int_E f d\mu$$

definícióval φ is mérték az $\mathcal{M}$ σ -algebrán.

1.5.10 Állítás. (nem negatív mérhető függvény integrálfüggvénye mérték)

Legyen f nem negatív mérhető függvény és $\varphi(E) \doteq \int_E f d\mu$ az f integrál mértéke. Ekkor tetszőleges g nem negatív mérhető függvényre, és tetszőleges E mérhető halmazra

$$\int_E g d\varphi = \int_E g \cdot f d\mu.$$

1.5.11 Definíció. (abszolút folytonosság)

Legyen λ és μ két mérték (vagy akár előjeles mérték) az $\mathcal{M}$ σ -algebrán. Azt mondjuk, hogy λ abszolút folytonos a μ -re nézve, ha $E \in \mathcal{M}$ esetén

$$\mu(E) = 0 \Rightarrow \lambda(E) = 0.$$

Ezt $\lambda \ll \mu$ módon jelöljük.

Világos, hogy amennyiben $\lambda(E) \doteq \int_E f d\mu$, valamely mérhető f függvényre, akkor $\lambda \ll \mu$. Meg fogjuk mutatni, hogy ha $\lambda(X)$ és $\mu(X)$ véges mértékek, melyekre $\lambda \ll \mu$, akkor létezik olyan nem negatív f mérhető függvény, hogy $\lambda(E) = \int_E f d\mu$ fennáll minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmaz esetén. (Radon-Nikodym tétel).

1.6. Mérfhető függvény integrálja

Legyen $f : X \rightarrow \overline{\mathbb{R}}$ mérhető függvény. Világos, hogy f előáll

$$f = f^+ - f^-$$

alakban, ahol f^+ az f pozitív része és f^- az f negatív része. Az is nyilvánvaló, hogy f^+ és f^- nem negatív mérhető függvények, amelyekre $|f| = f^+ + f^-$.

1.6.1 Definíció.

Azt mondjuk, hogy az $f : X \rightarrow \mathbb{R}$ függvény integrálható az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktéren, ha $\int f^+ d\mu$ és $\int f^- d\mu$ közül nem mindkettő $+\infty$. Ebben az esetben

$$\int_X f \doteq \int_X f^+ d\mu - \int_X f^- d\mu.$$

Az $E \in \mathcal{M}$ részhalmazon vett integrált, a nem negatív mérhető függvényekhez hasonlóan az $f \cdot \chi_E$ függvénynek X -en vett integráljaként definiáljuk.

1.6.2 Állítás.

Ha f és g integrálható, valamint $\int_X f d\mu + \int_X g d\mu$ összeg értelmes, akkor $f + g$ is integrálható, valamint

$$\int_X f + g d\mu = \int_X f d\mu + \int_X g d\mu.$$

Amennyiben $\alpha \in \mathbb{R}$ valós, akkor f integrálhatóságából αf integrálhatósága is következik, és

$$\int_X \alpha f d\mu = \alpha \int_X f d\mu.$$

1.6.3 Fontos szóhasználat: Azt mondjuk, hogy valamilyen tulajdonság μ majdnem minden $x \in X$ pontra teljesül, hogy ha azon pontok halmaza, melyre ez a tulajdonság nem igaz, mérhető halmazt alkotnak, és ennek a halmaznak mértéke nulla.

1.6.4 Definíció.

Legyen $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktér. Tekintsük a következő vektorteret

$$\mathcal{L}_1(X, \mathcal{M}, \mu) \doteq \left\{ f : X \rightarrow \overline{\mathbb{R}} : f \text{ mérhető, } \int_X |f| d\mu < +\infty \right\}$$

Világos, hogy $\int_X |f| d\mu = 0$ pontosan akkor, ha $f(x) = 0$ μ m.m. $x \in X$ esetén. Ha $\mathcal{L}^0$ jelöli azon mérhető függvényeket amelyek a konstans 0 függvénytől csak egy μ -re nézve nullmértékű

halmazban különböznek, akkor világos, hogy $\mathcal{L}^0$ a fenti $\mathcal{L}_1$ térnek altere. Jelölje L_1 az $\mathcal{L}_1$ térnek ezen $\mathcal{L}^0$ altere szerinti faktorterét, azaz

$$L_1(X, \mathcal{M}, \mu) \doteq \mathcal{L}_1(X, \mathcal{M}, \mu) / \mathcal{L}^0(X, \mathcal{M}, \mu).$$

Ez azt jelenti, hogy L_1 elemei olyan ekvivalencia osztályok, melynek egyes ekvivalencia osztályok olyan mérhető függvények halmazából állnak, melyek egymástól csak nullmértékű halmazban különböznek. Továbbra is f -el jelölve azt az ekvivalencia osztályt, amely az f függvényt tartalmazza

$$\|f\|_{L_1} \doteq \int_X |f| d\mu.$$

1.6.5 Állítás.

$L^1(X, \mathcal{M}, \mu)$ vektortéren az integrálás pozitív lineáris funkcionál, azaz $f, g \in L_1$ és $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$ mellett

$$\int \alpha f + \beta g d\mu = \alpha \int f d\mu + \beta \int g d\mu \quad \text{továbbá} \quad f \geq 0 \text{ esetén } \int_X f d\mu \geq 0.$$

1.6.6 Következmény.

Tetszőleges $f \in L_1$ esetén $|\int_X f d\mu| \leq \int_X |f| d\mu$.

1.6.7 Állítás.

Legyen $f \in L^1$. Ekkor $\mu(X(|f| = +\infty)) = 0$.

Bizonyítás.

Legyen $E \doteq X(|f| = +\infty)$. Ekkor $\int_E |f| d\mu \leq \int_X |f| d\mu < +\infty$, hiszen $f \in L^1(\mu)$. Emiatt $\int_E |f| d\mu = +\infty$ nem teljesülhet. Viszont ha $\mu(X(|f| = +\infty)) \neq 0$, akkor $\int_E |f| d\mu = +\infty$ nyilvánvalóan fennáll az Archimédész-axióma miatt. Ezt kellett belátni. $\square$

1.6.8 Állítás.

Tetszőleges $f \geq 0$ nem negatív mérhető függvényre $\int_X f d\mu = 0$ pontosan akkor, ha $f = 0$ μ m.m.

Bizonyítás.

Ha f konstans 0 egy nullmértékű halmaztól eltekintve, akkor nyilván $\int_X f d\mu = 0$ is fennáll. Tegyük most fel, $\int_X f d\mu = 0$, és tekintsük az $A_n \doteq X(f > \frac{1}{n})$ inverzképet. Világos, hogy $A_n \in \mathcal{M}$ és $x \in A_n$ pontosan akkor, ha $f(x) > \frac{1}{n}$. Ezért

$$\frac{1}{n} \mu(A_n) = \int_{A_n} 1 d\mu \leq \int_{A_n} f d\mu \leq \int_X f d\mu = 0$$

Tehát minden $n \in \mathbb{N}$ mellett $\mu(A_n) = 0$, ezért $X(f \neq 0) = \cup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ miatt $\mu(X(f \neq 0)) = 0$. $\square$

1.6.9 Állítás.

Ha $\int_E f d\mu = 0$ minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmazra, akkor $f(x) = 0$ μ m.m. $x \in X$ esetén.

Bizonyítás.

Legyen $E \doteq X(f \geq 0)$. Ekkor $x \in E$ esetén $f(x) = f^+(x)$ így $0 = \int_E f d\mu = \int_E f^+ d\mu$. Mivel f^+ egy nem negatív függvény, ezért $\mu(x \in E : f(x) > 0) = 0$. Azt kaptuk tehát, hogy $\mu(x \in X : f(x) > 0) = 0$. Alkalmazva az eddig igazolt állítást a $-f$ függvényre azt kapjuk, hogy $\mu(x \in X : f(x) < 0) = 0$. Összegezve: $\mu(x \in X : f(x) \neq 0) = 0$. Ezt kellett belátni. $\square$

1.6.10 Tétel. (Lebesgue féle dominált konvergencia tétel)

Legyen $(f_n)_{n \in \mathbb{N}}$ olyan mérhető függvények sorozata, mely pontonként konvergál egy f mérhető függvényhez, azaz $f_n(x) \rightarrow f(x)$ minden $x \in X$ mellett, midőn $n \rightarrow \infty$. Tegyük fel, hogy létezik $h \in L_1(X, \mathcal{M}, \mu)$ függvény, melyre $|f_n| \leq h$ minden $n \in \mathbb{N}$ esetén.

Ekkor f_n és $f \in L_1$ továbbá $f_n \rightarrow f$ az L_1 metrikus tér topológiájában, azaz $\|f - f_n\|_{L_1} \rightarrow 0$, valamint

$$\int_X f_n d\mu \rightarrow \int_X f d\mu.$$

Bizonyítás.

Világos, hogy $|f| \leq h$ ezért $f \in L_1$ is fennáll. Nyilvánvaló, hogy $|f_n - f| \leq 2h$, ezért a $g_n \doteq 2h - |f_n - f|$ egy nem negatív tagú függvényt sorozat, melyre $\liminf g_n = 2h$. Alkalmazzuk a Fatou-lemmát:

$$\begin{aligned} \int_X 2h \, d\mu &= \int_X \left(\liminf_n g_n \right) d\mu \leq \liminf \int_X g_n \, d\mu = \int 2h \, d\mu + \liminf_n \left(- \int_X |f_n - f| \, d\mu \right) \\ &= \int 2h \, d\mu - \limsup_n \int_X |f_n - f| \, d\mu. \end{aligned}$$

Amiből kihasználva, hogy $\int_X 2h \, d\mu \in \mathbb{R}$ azt kapjuk, hogy $\limsup_n \int_X |f_n - f| \, d\mu = 0$. Ez nyilván azt jeleti, hogy $\|f - f_n\|_{L_1} \rightarrow 0$. Ebből $|\int_X f_n \, d\mu - \int_X f \, d\mu| \leq \int |f_n - f| \, d\mu = \|f - f_n\|_{L_1} \rightarrow 0$ már könnyen következik. $\square$

1.6.11 Tétel. (Lebesgue tétele sorokra)

Tegyük fel, hogy f_n olyan mérhető függvények, melyekre

$$\sum_{n=1}^{\infty} \int f_n \, d\mu < \infty.$$

Ekkor az $\sum_{n=1}^{\infty} f_n(x)$ sor abszolút konvergens μ m.m. $x \in X$ esetén. Ha f jelöli az összefüggvényt, azaz $f \doteq \sum_{n=1}^{\infty} f_n$, akkor $f \in L_1(X, \mathcal{M}, \mu)$ és

$$\int_X f \, d\mu = \sum_{n=1}^{\infty} \int f_n \, d\mu.$$

1.6.12 Definíció. (teljes mérték)

Egy $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéket teljesnek nevezünk, ha minden nullmértékű halmaz tetszőleges részhalmaza mérhető. Magyarul: $E \subseteq F \in \mathcal{M}$ és $\mu(F) = 0 \Rightarrow E \in \mathcal{M}$.

1.6.13 Állítás. (mérték teljessé tétele)

Amennyiben $(X, \mathcal{M}, \mu)$ egy mértéktér, úgy létezik legszűkebb olyan $(X, \hat{\mathcal{M}}, \hat{\mu})$ teljes mértéktér, melyre $\mathcal{M} \subseteq \hat{\mathcal{M}}$, és $\mu(E) = \hat{\mu}(E)$ minden $E \in \mathcal{M}$ esetén.

Bizonyítás.

Adott $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktérből kiindulva, legyen

$$\hat{\mathcal{M}} \doteq \{E \subseteq X : \exists A, B \in \mathcal{M}, A \subseteq E \subseteq B \text{ és } \mu(B \setminus A) = 0\}.$$

Könnyen látható, hogy $\mathcal{M} \subseteq \hat{\mathcal{M}}$ és $\hat{\mathcal{M}}$ egy σ -algebra.

Amennyiben $E \in \hat{\mathcal{M}}$, valamint $A, B \in \mathcal{M}$, $A \subseteq E \subseteq B$, $\mu(B \setminus A) = 0$ és létezik egy másik $A_1, B_1 \in \mathcal{M}$, $A_1 \subseteq E \subseteq B_1$, $\mu(B_1 \setminus A_1) = 0$ előállítás is, akkor $A_1 \setminus A \subseteq E \setminus A \subseteq B \setminus A$, ezért $\mu(A_1 \setminus A) = 0$. Hasonlóan kapjuk, hogy $\mu(A \setminus A_1) = 0$ is fennáll, amiből az $A = (A \cap A_1) \cup (A \setminus A_1)$ és $A_1 = (A \cap A_1) \cup (A_1 \setminus A)$ egyenlőségek miatt

$$\mu(A) = \mu(A \cap A_1) = \mu(A_1)$$

is teljesül. Azt kaptuk tehát, hogy $E \in \hat{\mathcal{M}}$ esetén

$$\hat{\mu}(E) \doteq \mu(A) \text{ egy olyan } A \in \mathcal{M} \text{ halmazra, melyhez } \exists B \in \mathcal{M}, \mu(B \setminus A) = 0$$

definíció jól definiálja a $\hat{\mu}$ halmazfüggvényt az $\hat{\mathcal{M}}$ σ -algebrán.

Nyilvánvaló, hogy $\hat{\mu}$ egy σ -additív kiterjesztése μ -nek $\mathcal{M}$ -ről $\hat{\mathcal{M}}$ -ra.

Tegyük most fel, hogy van egy $(X, \mathcal{N}, \nu)$ teljes mértéktér, amely szintén kiterjesztése az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktérnek. Ha $E \in \hat{\mathcal{M}}$, akkor $E = A \cup (E \setminus A)$ előállításban $A \in \mathcal{M} \subseteq \mathcal{N}$ és $E \setminus A \subseteq B \setminus A$ miatt az $E \setminus A$ halmaz részhalmaza a ν -null mértékű $B \setminus A$ halmaznak, amiből az $(X, \mathcal{N}, \nu)$ teljessége miatt $E \setminus A \in \mathcal{N}$ is következik. Így tehát $\hat{\mathcal{M}} \subseteq \mathcal{N}$ ami azt jelenti, hogy valóban a fent konstruált $(X, \hat{\mathcal{M}}, \hat{\mu})$ a legszűkebb teljes kiterjesztése az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktérnek. $\square$

1.7. A Fubini-tétel

Legyen $(X, \mathcal{M})$ és $(Y, \mathcal{N})$ mérhető tér és $(X \times Y, \Sigma)$ ezek szorzata, azaz $\Sigma \doteq \sigma(\mathcal{M} \times \mathcal{N})$.

1.7.1 Definíció. (szorzattérbeli halmaz szelete)

Az $E \subseteq X \times Y$ halmaz és $x \in X$ esetén legyen $E_x \doteq \{y \in Y : (x, y) \in E\}$, valamint hasonlóan $y \in Y$ mellett $E^y \doteq \{x \in X : (x, y) \in E\}$. Az E_x és E^y halmazokat az E halmaz x -metszetének vagy x -szeletének nevezzük.

1.7.2 Könnyen látható, hogy $(\bigcup_{n=1}^{\infty} A_n)_x = \bigcup_{n=1}^{\infty} (A_n)_x$; $(\bigcap_{n=1}^{\infty} A_n)_x = \bigcap_{n=1}^{\infty} (A_n)_x$; $(E^c)_x = (E_x)^c$. Az is világos, hogy $(A \times B)_x$ épp B , ha $x \in A$ és egyébként $\emptyset$.

1.7.3 Állítás.

Szozat mérhető halmaz minden metszete mérhető, azaz $F \in \Sigma$ esetén $F_x \in \mathcal{N}$ és $F^y \in \mathcal{M}$ minden $x \in X$ és $y \in Y$ esetén.

Bizonyítás.

Legyen $\mathcal{H} \doteq \{E \subseteq X \times Y : E_x \in \mathcal{N} \forall x \in X\}$. Könnyen látható, hogy $\mathcal{H}$ egy σ -algebra az $X \times Y$ szorzathalmaz felett. világos, hogy $\mathcal{M} \times \mathcal{N} \subseteq \mathcal{H}$, ezért $\Sigma = \sigma(\mathcal{M} \times \mathcal{N}) \subseteq \mathcal{H}$. Ezt kellett belátni. $\square$

1.7.4 Definíció. (függvény szelete)

Legyen f az $X \times Y$ on értelmezett függvény. Tetszőleges $x \in X$ mellett f_x legyen az az Y -on értelmezett függvény, melyre

$$f_x(y) \doteq f(x, y).$$

1.7.5 Világos, hogy tetszőleges V halmazra $(f^{-1}(V))_x = f_x^{-1}(V)$, ha f a szorzaton értelmezett.

1.7.6 Állítás. (mérhető függvény szeletei is mérhetőek)

Szozat-mérhető függvény minden metszete mérhető.

1.7.7 Állítás. (Fubini tétele halmazokra)

Legyen az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ és $(Y, \mathcal{N}, \lambda)$ mértékterek σ -végesek. Legyen $Q \in \Sigma$ rögzített szorzat-mérhető halmaz és legyen

$$\phi(x) \doteq \lambda(Q_x) \text{ valamint } \psi(y) \doteq \mu(Q^y).$$

Ekkor ϕ függvény $\mathcal{M}$ -mérhető, ψ függvény $\mathcal{N}$ -mérhető és

$$\int_X \phi d\mu = \int_Y \psi d\lambda.$$

Bizonyítás.

Jelölje Ω az $X \times Y$ azon Q részhalmazainak halmazát, melyekre az állítás teljesül. Most is azt kell igazolnunk, hogy $\Omega \subseteq \Sigma$. Ehhez először azt gondoljuk meg, hogy Ω rendelkezik az alábbi négy tulajdonsággal.

(1) Minden mérhető téglát Ω -beli, azaz $\mathcal{M} \times \mathcal{N} \subseteq \Omega$.

(2) Ω zárt a megszámlálható monoton egyesítésre, azaz $Q_n \in \Omega \forall n \in \mathbb{N}$ és $Q_n \subseteq Q_{n+1}$ esetén $Q \doteq \bigcup_{n \in \mathbb{N}} Q_n \in \Omega$.

(3) Ω zárt a megszámlálható monoton metszetre feltéve, hogy a halmazok valamely véges mértékű téglának a részhalmazai. Pontosabban: $Q_n \in \Omega \forall n \in \mathbb{N}$ és $Q_{n+1} \subseteq Q_n$ esetén $Q \doteq \bigcap_{n \in \mathbb{N}} Q_n \in \Omega$ feltéve, hogy $Q_1 \subseteq A \times B$, ahol $A \in \mathcal{M}$, $B \in \mathcal{N}$ valamint $\mu(A) < +\infty$ és $\lambda(B) < +\infty$.

(4) Ω zárt a véges diszjunkt egyesítésre, azaz $Q_n \in \Omega \ n = 1, \dots, N$ és $Q_i \cap Q_j = \emptyset \ (i \neq j)$ esetén $Q \doteq \bigcup_{n \in \mathbb{N}} Q_n \in \Omega$.

(5) Ω zárt a megszámlálható diszjunkt egyesítésre, azaz $Q_n \in \Omega \ n \in \mathbb{N}$ és $Q_i \cap Q_j = \emptyset \ (i \neq j)$ esetén $Q \doteq \bigcup_{n \in \mathbb{N}} Q_n \in \Omega$.

A fenti öt tulajdonságból és a Dynkin-tételből a Fubini-tétel halmazokra vonatkozó alakja már könnyen fog látszani. Nézzük a fentiek igazolását.

1. Legyen most $Q = A \times B$, ahol $A \in \mathcal{M}$ és $B \in \mathcal{N}$. Világos, hogy $\lambda((Ax_B)_x) = \lambda(B) \chi_A(x)$, ezért A mérhetősége miatt a $\phi = \lambda(B) \chi_A$ függvény valóban mérhető. Ugyanígy $\psi = \mu(A) \chi_B$ ezért most B mérhetősége miatt lesz ψ is mérhető. Az egyszerű függvény integráljának definíciója szerint

$$\int_X \phi d\mu = \int_X \lambda(B) \chi_A d\mu = \lambda(B) \mu(A) = \mu(A) \lambda(B) = \int_Y \mu(A) \chi_B d\lambda = \int_Y \psi d\lambda.$$

Ezt kellett (1) igazolásához belátni.

2. Legyen tehát $\phi_n(x) = \lambda((Q_n)_x)$, $\psi_n(y) = \mu((Q_n)^y)$ valamint ϕ és ψ a tétel kimondása szerint definiálva. Mivel a Q_n halmassorozat monoton növekvő, ezért a $(Q_n)_x$ metszethalmassorozat és monoton nő, valamint ezek egyesítésére $\cup_n (Q_n)_x = (\cup_n Q_n)_x$. Alkalmazva a mérték monoton folytonosságára vonatkozó (1.2.6) állítást azt kapjuk, hogy tetszőleges $x \in X$ mellett $\phi_n(x) \rightarrow \phi(x)$ monoton növekvő módon. Hasonlóan minden $y \in Y$ esetén $\psi_n(y) \rightarrow \psi(y)$ szintén monoton növekedőleg. Ebből azonnal következik, hogy ϕ egy $\mathcal{M}$ -mérhető, ψ pedig egy $\mathcal{N}$ -mérhető függvény. A monoton konvergencia tételt (1.5.5) kétszer használva $\int_X \phi_n d\mu \rightarrow \int_X \phi d\mu$ és $\int_X \psi_n d\lambda \rightarrow \int_X \psi d\lambda$. No de $\int_X \phi_n d\mu = \int_X \psi_n d\lambda$, hiszen $Q_n \in \Omega$, ezért $\int_X \phi d\mu = \int_X \psi d\lambda$ is valóban fennáll. Ezt kellett (2) igazolásához belátni.

3. Igazolása (2)-vel majdnem teljesen analóg. Legyenek a ϕ_n és ψ_n függvények ugyanúgy definiálva. Tudjuk, hogy $Q_1 \subseteq A \times B$, ezért $\lambda((Q_1)_x) \leq \lambda(B)$, ezért a $(Q_n)_x$ monoton fogyó halmazokra is alkalmazhatjuk a mérték monoton folytonosságára vonatkozó (1.2.6) tételt. Így azt kapjuk, hogy $\phi_n(x) \rightarrow \phi(x)$ monoton fogyó módon. Hasonlóan $\psi_n(y) \rightarrow \psi(y)$ szintén monoton fogyólag. Ebből persze ϕ és ψ mérhetősége azonnal következik. A majorált konvergencia tétel alkalmazhatóságához becsüljük az alábbi integrálokat:

$$\int_X \phi_n d\mu \leq \int_X \phi_1 d\mu \leq \int_X \lambda(B) \chi_A d\mu = \lambda(B) \mu(A) < +\infty.$$

Azt kaptuk tehát, hogy maga ϕ_1 egy $\mathcal{L}_1$ -beli majoránsa a ϕ_n függvényeknek. Hasonlóan kapjuk, hogy ψ_1 egy $\mathcal{L}_1$ -beli majoránsa a ψ_n függvényeknek. Most az (1.6.10) tételt kétszer használva $\int_X \phi_n d\mu \rightarrow \int_X \phi d\mu$ és $\int_X \psi_n d\lambda \rightarrow \int_X \psi d\lambda$. No de a (2)-vel most már teljesen megegyező módon $\int_X \phi_n d\mu = \int_X \psi_n d\lambda$, ezért $\int_X \phi d\mu = \int_X \psi d\lambda$ is valóban fennáll. Ezt kellett (3) igazolásához belátni.

4. Tartozzanak megint a ϕ_n és ψ_n függvények Q_n -hez, valamint ϕ és ψ a Q -hoz. A diszjunkt egyesítés és a mértékek végesen additivitása szerint $\phi = \sum \phi_n$ és $\psi = \sum \psi_n$. Ezért hát ϕ és ψ mérhetőek a megfelelő σ -algebrákra nézve. Az integrál végesen additivitása miatt pedig $\int_X \phi d\mu = \int_Y \psi d\lambda$ is fennáll. Ezt kellett (4) igazolásához.

5. Nyilvánvaló következménye a fenti (4) és (2) állításnak.

A bizonyítás befejezéséhez tegyük fel, hogy $X = \cup_{n \in \mathbb{N}} X_n$ valamint $Y = \cup_{m \in \mathbb{N}} Y_m$, ahol az egyes $X_n \in \mathcal{M}$ és $Y_m \in \mathcal{N}$ halmazok diszjunktak és mérhetőek, valamint $\mu(X_n) < \infty$ és $\lambda(Y_m) < \infty$ minden szóba jövő n és m esetén. Legyen

$$\Phi \doteq \{Q \subseteq X \times Y : Q \cap (X_n \times Y_m) \in \Omega \text{ fennáll } \forall (n, m) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \text{ esetén}\}.$$

Mivel $\mathcal{M} \times \mathcal{N}$ maga is metszetzárt, ezért (1) miatt $\mathcal{M} \times \mathcal{N} \subseteq \Phi$. Ebből (4) miatt $r(\mathcal{M} \times \mathcal{N}) \subseteq \Phi$, hiszen $\mathcal{M} \times \mathcal{N}$ félgyűrűk szorzataként maga is félgyűrű és láttuk, hogy félgyűrű által generált gyűrű elemei a félgyűrű elemek véges diszjunkt egyesítései. A (2) és (3) valamint az X_n és Y_m halmazok véges mértékűsége szerint Φ monoton osztály. Ebből pedig $m(r(\mathcal{M} \times \mathcal{N})) \subseteq \Phi$ is azonnal következik. De a Dynkin-tétel következménye képpen láttuk, hogy $m(r(\mathcal{M} \times \mathcal{N})) = \sigma(r(\mathcal{M} \times \mathcal{N})) = \sigma(\mathcal{M} \times \mathcal{N}) = \Sigma$. Azt kaptuk tehát, hogy minden $Q \in \Sigma$ szorzat-mérhető halmaz esetén $Q \cap (X_n \times Y_m) \in \Omega$. De persze $Q = Q \cap (X \times Y) = Q \cap (\cup_{n,m} X_n \times Y_m) = \cup_{n,m} (Q \cap (X_n \times Y_m))$. Az (5) állítás szerint tehát $Q \in \Omega$ valóban fennáll. $\square$

1.7.8 Definíció. (szorzatmérték)

Legyen az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ és $(Y, \mathcal{N}, \lambda)$ mérték terek σ -végesek. és $Q \in \Sigma$. Defináljuk a $\mu \times \lambda$ halmazfüggvényt a következőképpen

$$(\mu \times \lambda)(Q) \doteq \int_X \lambda(Q_x) d\mu(x) = \int_Y \mu(Q^y) d\lambda(y).$$

Világos, hogy $Q = \cup_{n=1}^{\infty} Q_n$ esetén $\lambda(Q_x) = \sum_{n=1}^{\infty} \lambda((Q_n)_x)$ ezért a pozitív tagú sorokra vonatkozó B.L. tétel szerint $\int_X \lambda(Q_x) d\mu(x) = \sum_{n=1}^{\infty} \int_X \lambda((Q_n)_x) d\mu(x) = \sum_{n=1}^{\infty} \int_Y \mu(Q_n^y) d\lambda(y) = \int_Y \mu(Q^y) d\lambda(y)$, tehát így valóban mértéket kapunk a szorzat- σ -algebrán.

1.7.9 Megjegyzés.

Voltképpen kiterjesztettünk.

1.7.10 Tétel. (Fubini tétele nem negatív mérhető függvényre)

Legyen az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ és $(Y, \mathcal{N}, \lambda)$ mérték terek σ -végesek, $f : X \times Y \rightarrow \mathbb{R}_+$ nem negatív szorzatmérhető függvény. Jelölje

$$\phi(x) \doteq \int_Y f_x d\lambda \text{ valamint } \psi(y) \doteq \int_X f^y d\mu.$$

Ekkor a ϕ és ψ függvények mérhetőek és

$$\int_X \phi d\mu = \int_{X \times Y} f d(\mu \times \lambda) = \int_Y \psi d\lambda.$$

1.7.11 Tétel. (Fubini tétele L_1 -beli függvényre)

L_1 -re.

1.7.12 Megjegyzés.

Fubini alkalmazhatóságának feltétele, hogy az egyik abszolút iterált integrál véges legyen.

1.7.13 (ellenpélda a Fubini-tételre) Legyen $(\delta_n)_{n \in \mathbb{N}}$ olyan szigorúan növekvő valóssorozat, amelyre $\delta_1 = 0$ és $\delta_n \rightarrow 1$. A $g_n : [0, 1] \rightarrow \mathbb{R}$ folytonos függvények legyenek úgy megadva, hogy $\{x \in \mathbb{R} : g(x) \neq 0\} \subset (\delta_n, \delta_{n+1})$, és $\int_0^1 g_n = 1$. Legyen $f : [0, 1] \times [0, 1] \rightarrow \mathbb{R}$ a következő függvény:

$$f(x, y) \doteq \sum_{n=1}^{\infty} (g_n(x) - g_{n+1}(x)) g_n(y).$$

Azt mutatjuk meg, hogy

$$\int_0^1 \left(\int_0^1 f(x, y) dy \right) dx = 1 \neq 0 = \int_0^1 \left(\int_0^1 f(x, y) dx \right) dy$$

Világos, hogy adott y legfeljebb csak az egyik (δ_n, δ_{n+1}) intervallumocskába eshet, ezért az összegnek csak egy tagja nem nulla, így az f folytonos az $(1, 1)$ ponttól eltekintve az egész egység-négyzeten.

Bizonyítás.

Kezdjük a baloldallal: Rögzített $x \in [0, 1]$ mellett:

$$\int_0^1 f(x, y) dy = \int_{\cup_{i=1}^{\infty} (\delta_i, \delta_{i+1})} f(x, y) dy = \sum_{i=1}^{\infty} \int_{\delta_i}^{\delta_{i+1}} f(x, y) dy.$$

Viszont a (δ_i, δ_{i+1}) intervallumon kívül a g_i függvény 0, így az f -nek egyedül az i -edik tagja jön szóba:

$$\begin{aligned} \int_0^1 f(x, y) dy &= \sum_{i=1}^{\infty} \int_{\delta_i}^{\delta_{i+1}} (g_i(x) - g_{i+1}(x)) g_i(y) dy \\ &= \sum_{i=1}^{\infty} \left((g_i(x) - g_{i+1}(x)) \int_{\delta_i}^{\delta_{i+1}} g_i(y) dy \right) \\ &= \sum_{i=1}^{\infty} (g_i(x) - g_{i+1}(x)) = \lim_{N \rightarrow \infty} (g_1(x) - g_N(x)) = g_1(x). \end{aligned}$$

Azt kaptuk tehát, hogy

$$\int_0^1 \left(\int_0^1 f(x, y) dy \right) dx = \int_0^1 g_1(x) dx = 1.$$

Most nézzük a jobboldalt: Rögzített $y \in [0, 1]$ mellett az első intervallumot különírva:

$$\int_0^1 f(x, y) dx = \int_{\delta_1}^{\delta_2} f(x, y) dx + \sum_{i=2}^{\infty} \int_{\delta_i}^{\delta_{i+1}} f(x, y) dx$$

Most azt vegyük észre, hogy a (δ_1, δ_2) intervallumon az f -nek csak az első tagjának első fele nem zérus, míg az i -edik intervallumon csak az $i-1$ -edik tag második felét és az i -edik tagot első felét kell figyelembe venni. Tehát:

$$\int_{\delta_1}^{\delta_2} f(x, y) dx = \int_{\delta_1}^{\delta_2} g_1(x) g_1(y) dx = g_1(y) \int_{\delta_1}^{\delta_2} g_1(x) dx = g_1(y)$$

valamint

$$\begin{aligned} \sum_{i=2}^{\infty} \int_{\delta_i}^{\delta_{i+1}} f(x, y) dx &= \sum_{i=2}^{\infty} \int_{\delta_i}^{\delta_{i+1}} -g_i(x) g_{i-1}(y) + g_i(x) g_i(y) dx \\ &= \sum_{i=2}^{\infty} (g_i(y) - g_{i-1}(y)) \int_{\delta_i}^{\delta_{i+1}} g_i(x) dx = \sum_{i=2}^{\infty} (g_i(y) - g_{i-1}(y)) \\ &= \lim_{n \rightarrow \infty} g_n(y) - g_1(y) = -g_1(y) \end{aligned}$$

Összefoglalva:

$$\int_0^1 \left(\int_0^1 f(x, y) dx \right) dy = \int_0^1 g_1(y) - g_1(y) dy = \int_0^1 0 dy = 0.$$

Ezt kellett megmutatni. □

1.8. A Caratheodory-féle kiterjesztési eljárás

Az egész fejezetben legyen $\mathcal{H}$ olyan X -beli halmazrendszer, amelyre $\emptyset \in \mathcal{H}$.

1.8.1 Definíció. (külső mérték)

Egy $\mu : \mathcal{H} \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$ függvényt külső mértéknek nevezünk a $\mathcal{H}$ halmazrendszeren, ha

1. $\mu(\emptyset) = 0$,
2. monoton, azaz $H_1, H_2 \in \mathcal{H}$ és $H_1 \subseteq H_2 \Rightarrow \mu(H_1) \leq \mu(H_2)$,
3. σ -szubadditív, azaz $H = \bigcup_{n=1}^{\infty} H_n$, $H, H_n \in \mathcal{H} \forall n \in \mathbb{N} \Rightarrow \mu(H) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(H_n)$.

A következő állítás egy nagyon fontos példa külső mértékre.

1.8.2 Állítás. (generált külső mérték)

Legyen $\mathcal{H}$ egy tetszőleges X -beli halmazrendszer, amelyre $\emptyset \in \mathcal{H}$, $\mu : \mathcal{H} \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$ halmazfüggvény, amelyre $\mu(\emptyset) = 0$. Definíálj

$$\mu^*(M) \doteq \inf \left\{ \sum_{n=1}^{\infty} \mu(H_n) : M \subseteq \bigcup_{n=1}^{\infty} H_n, H_n \in \mathcal{H} \right\}.$$

(Itt az üreshalmaz infimumán $+\infty$ -t értjük.) Ekkor μ^* az egész hatványhalmazon értelmezett külső mérték, továbbá minden $H \in \mathcal{H}$ esetén $\mu^*(H) \leq \mu(H)$.

Bizonyítás.

Az utóbbi egyenlőség következik abból, hogy $\{H\}$ is egy $\mathcal{H}$ -beli legfeljebb megszámlálható lefedése H -nak, amiből persze $\mu^*(H) = 0$ is látszik. A monotonitás is nyilvánvaló, hiszen bővebb halmaz infimuma kisebb. A σ -szubadditivitáshoz tegyük fel, hogy $M = \bigcup_{n=1}^{\infty} M_n$. Amennyiben $\sum_{n=1}^{\infty} \mu^*(M_n) = +\infty$, úgy készen is vagyunk. Ellenkező esetben rögzítsünk valamely $\varepsilon > 0$ számot. Persze $\mu^*(M_n) < +\infty$, ezért az $\varepsilon/2^n$ számhoz létezik $H_i^{(n)} \in \mathcal{H}$, $i = 1, \dots, +\infty$, $M_n \subseteq \bigcup_{i=1}^{\infty} H_i^{(n)}$ lefedés, amelyre $\mu^*(M_n) + \varepsilon/2^n > \sum_{i=1}^{\infty} \mu(H_i^{(n)})$. Ekkor persze

$$M \subseteq \bigcup_{n=1}^{\infty} \bigcup_{i=1}^{\infty} H_i^{(n)}, \text{ ezért } \mu^*(M) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \sum_{i=1}^{\infty} \mu(H_i^{(n)}) < \sum_{n=1}^{\infty} (\mu^*(M_n) + \varepsilon/2^n) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu^*(M_n) + \varepsilon.$$

Ez éppen a μ^* halmazfüggvény σ -szubadditivitását jelenti, ezért μ^* valóban az egész hatványhalmazon értelmezett külső mérték. $\square$

1.8.3 Állítás. (1. lépés)

Legyen $\mathcal{H}$ metszet zárt és $\emptyset \in \mathcal{H}$. Ha $\mu : \mathcal{H} \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$ külső mérték, akkor a fent definiált μ^* kiterjesztése is μ -nek, azaz minden $H \in \mathcal{H}$ mellett $\mu(H) = \mu^*(H)$.

Bizonyítás.

Az előző állítás szerint csak a $\mu(H) \leq \mu^*(H)$ egyenlőség szorul indoklásra. Amennyiben $\mu^*(H) = +\infty$, úgy készen is vagyunk. Ellenkező esetben adott $\varepsilon > 0$ számhoz tekintsünk egy olyan megszámlálható $\mathcal{H}$ -beli lefedését H -nak ($H \subseteq \bigcup_{n=1}^{\infty} H_n$, $H_n \in \mathcal{H}$), amelyre $\sum \mu(H_n) < \mu^*(H) + \varepsilon$. No de $H = \bigcup_{n=1}^{\infty} (H \cap H_n)$ és $H \cap H_n \in \mathcal{H}$. Ezért a külső mérték σ -szubadditivitása és monotonitása szerint

$$\mu(H) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(H \cap H_n) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(H_n) < \mu^*(H) + \varepsilon.$$

Ezt kellett belátni. $\square$

1.8.4 Definíció. (Caratheodory értelemben mérhető halmaz)

Legyen $\mu : \mathcal{P}(X) \rightarrow \overline{\mathbb{R}}$ olyan halmazfüggvény, melynek értékkészlete a $+\infty$ és $-\infty$ közül csak az egyiket tartalmazza, azaz $\mu(A) + \mu(B)$ minden A, B halmazra értelmezett. Definíálj

$$\mathcal{A}_\mu \doteq \{A \subseteq X : \forall M \subseteq X \text{-re } \mu(M) = \mu(M \cap A) + \mu(M \cap A^c)\}$$

Az $\mathcal{A}_\mu$ halmazrendszert a μ -re nézve Caratheodory értelemben mérhető halmazoknak nevezzük.

1.8.5 Állítás. (2. lépés)

Legyen $\mu : \mathcal{P}(X) \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$, melyre $\mu(\emptyset) = 0$. Ekkor az $\mathcal{A}_\mu$ halmazrendszer egy algebra; és a μ halmazfüggvénynek az $\mathcal{A}_\mu$ -re való megszorítása egy végesen additív halmazfüggvény.

Definiálj tetszőlegesen rögzített $M \subseteq X$ mellett $\mu_M(A) \doteq \mu(M \cap A)$ az egész hatványhalmazon értelmezett μ_M halmazfüggvényt. Ekkor μ_M -nek $\mathcal{A}_\mu$ -re való megszorítása is végesen additív.

Bizonyítás.

Először azt mutatjuk meg, hogy az $\mathcal{A}_\mu$ halmazrendszerre: (1) $X \in \mathcal{A}_\mu$; (2) $A \in \mathcal{A}_\mu \Rightarrow A^c \in \mathcal{A}_\mu$; (3) $A_1, A_2 \in \mathcal{A}_\mu \Rightarrow A_1 \cap A_2 \in \mathcal{A}_\mu$. Ez első két állítás az $\mathcal{A}_\mu$ halmazrendszer definíciójának azonnali következménye. A metszetre való zártság bizonyításához azt kell megmutatnunk, hogy tetszőleges $M \subseteq X$ halmazra $\mu(M) = \mu(M \cap A_1 \cap A_2) + \mu(M \cap (A_1 \cap A_2)^c)$. Az A_1 halmaz Caratheodory mérhetősége miatt

$$\mu(M) = \mu(M \cap A_1) + \mu(M \cap A_1^c).$$

Hasonlóan az A_2 halmaz Caratheodory mérhetősége miatt

$$\mu(M \cap A_1) = \mu(M \cap A_1 \cap A_2) + \mu(M \cap A_1 \cap A_2^c).$$

Újra használva az A_1 halmaz Caratheodory mérhetőségét azt kapjuk, hogy

$$\mu(M \setminus (A_1 \cup A_2)) = \mu((M \setminus (A_1 \cup A_2)) \cap A_1) + \mu((M \setminus (A_1 \cup A_2)) \cap A_1^c).$$

No de a jobboldalon szereplő halmazokra

$$\begin{aligned} (M \setminus (A_1 \cup A_2)) \cap A_1 &= ((M \setminus A_1) \cup (M \setminus A_2)) \cap A_1 = (M \setminus A_2) \cap A_1 \text{ és} \\ (M \setminus (A_1 \cup A_2)) \cap A_1^c &= ((M \setminus A_1) \cup (M \setminus A_2)) \cap A_1^c = M \setminus A_1. \end{aligned}$$

Összegezve tehát

$$\begin{aligned} \mu(M) &= \mu(M \cap A_1) + \mu(M \cap A_1^c) = \mu(M \cap A_1 \cap A_2) + \mu(M \cap A_1 \cap A_2^c) + \mu(M \cap A_1^c) \\ &= \mu(M \cap A_1 \cap A_2) + \mu((M \setminus (A_1 \cup A_2)) \cap A_1) + \mu((M \setminus (A_1 \cup A_2)) \cap A_1^c) \\ &= \mu(M \cap A_1 \cap A_2) + \mu(M \setminus (A_1 \cup A_2)) = \mu(M \cap A_1 \cap A_2) + \mu(M \cap (A_1 \cap A_2)^c). \end{aligned}$$

Ezt kellett belátni ahhoz, hogy igazoljuk az $\mathcal{A}_\mu$ halmazrendszer σ -algebra mivoltát.

Legyen most $M \subseteq X$ rögzítve, továbbá $A \in \mathcal{A}_\mu$ és $B \subseteq X$ diszjunkt halmazok. Ekkor alkalmazva az A halmaz Caratheodory-értelemben vett mérhetőségének definícióját azt kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} \mu_M(A \cup B) &= \mu(M \cap (A \cup B)) = \mu((M \cap (A \cup B)) \cap A) + \mu((M \cap (A \cup B)) \cap A^c) \\ &= \mu(M \cap A \cap (A \cup B)) + \mu(M \cap A^c \cap (A \cup B)) = \mu(M \cap A) + \mu(M \cap B) \\ &= \mu_M(A) + \mu_M(B). \end{aligned}$$

Ebből következik a μ_M és a $\mu_X = \mu$ halmazfüggvények végesen additivitása az $\mathcal{A}_\mu$ halmazalgebra fölött. $\square$

1.8.6 Állítás. (3. lépés)

Legyen $\mu : \mathcal{P}(X) \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$ külső mérték. Ekkor az $\mathcal{A}_\mu$ halmazrendszer egy σ -algebra; $\mu(A) = 0$ esetén az $A \in \mathcal{A}_\mu$ is fennáll; μ -nek az $\mathcal{A}_\mu$ -re való $\tilde{\mu}$ megszorítása egy σ -additív halmazfüggvény; és az $(X, \mathcal{A}_\mu, \tilde{\mu})$ mértéktér teljes.

Bizonyítás.

Láttuk, hogy $\mathcal{A}_\mu$ algebra elegendő tehát belátni, hogy $\mathcal{A}_\mu$ zárt a diszjunkt megszámlálható egyesítésre. Legyenek $A_n \in \mathcal{A}_\mu$ egymástól diszjunkt halmazok és legyen $A = \cup A_n$ ezek egyesítése. Legyen $B_N \doteq \cup_{n=1}^N A_n \ \forall N \in \mathbb{N}$ mellett. Mivel $\mathcal{A}_\mu$ algebra, ezért $B_N \in \mathcal{A}_\mu$. Trivi, hogy $B_N \subseteq A$. A B_N halmaz Caratheodory-mérhetősége miatt $\mu(M) = \mu(M \cap B_N) + \mu(M \cap B_N^c) = \sum_{n=1}^N \mu(M \cap A_n) + \mu(M \cap B_N^c) \geq \sum_{n=1}^N \mu(M \cap A_n) + \mu(M \cap A^c)$. De ez minden $N \in \mathbb{N}$ esetén fennáll, azaz

$$\mu(M) \geq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(M \cap A_n) + \mu(M \cap A^c) \geq \mu(M \cap A) + \mu(M \cap A^c).$$

Megfordítva a $\mu(M) \leq \mu(M \cap A) + \mu(M \cap A^c)$ egyenlőtlenség mindig fennáll a külső mérték szubadditivitása miatt.

Ha valamely $A \subseteq X$ mellett $\mu(A) = 0$, akkor minden $M \in \mathcal{P}(X)$ esetén $\mu(M) \leq \mu(M \cap A) + \mu(M \cap A^c) \leq \mu(M)$, tehát $\mu(M) = \mu(M \cap A) + \mu(M \cap A^c)$ is teljesül.

Láttuk már, hogy $\tilde{\mu}$ additív, ezért fenti jelöléseket használva

$$\sum_{n=1}^N \tilde{\mu}(A_n) = \tilde{\mu}(B_N) = \mu(B_N) \leq \mu(A) = \tilde{\mu}(A)$$

egyenlőtlenség fennáll minden N természetes szám mellett. Ebből persze a $\tilde{\mu}$ szuperadditivitása már következik, és mivel $\tilde{\mu}$ egy külső mérték megszorításával van definiálva ezért nyilvánvalóan szubadditív is.

Legyen most $B \subseteq A \in \mathcal{A}_\mu$ és $\tilde{\mu}(A) = 0$. Ekkor a külső mérték monotonitása szerint $\mu(B) = 0$ is fennáll, tehát a már bizonyítottak szerint $B \in \mathcal{A}_\mu$ is teljesül. Ez éppen azt jelenti, hogy $\tilde{\mu}$ teljes mérték az $\mathcal{A}_\mu$ σ -algebrán. $\square$

1.8.7 Tétel. (4. lépés, kiterjesztési tétel)

Legyen $\mathcal{P}$ egy félgyűrű és $\mu : \mathcal{P} \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$ mérték. Jelölje μ^* a μ generálta külső mértéket, amely az egész hatványhalmazon van értelmezve. Jelölje $\mathcal{A}_{\mu^*}$ a Caratheodory értelemben μ^* mérhető halmazok σ -algebráját. Ekkor $\mathcal{P} \subseteq \mathcal{A}_{\mu^*}$.

Bizonyítás.

Elegendő meggondolnunk, hogy $\mathcal{P} \subseteq \mathcal{A}_{\mu^*}$. Legyen $A \in \mathcal{P}$ a továbbiakban rögzített. Világos, hogy tetszőleges M mellett $\mu^*(M) \leq \mu^*(M \cap A) + \mu^*(M \cap A^c)$ hiszen μ^* szubadditív. Amennyiben $\mu^*(M) = +\infty$ lenne, akkor készen is vagyunk. Ha $\mu^*(M) < \infty$, akkor meg kell mutatnunk, hogy $\mu^*(M) \geq \mu^*(M \cap A) + \mu^*(M \cap A^c)$. Legyen tehát $M \subseteq \cup_n A_n$, ahol $A_n \in \mathcal{P}$ és $\sum_n \mu(A_n) < \infty$. Persze ekkor $M \cap A \subseteq \cup_n (A_n \cap A)$ egy $\mathcal{P}$ -beli halmazokból álló lefedés ezért μ^* definíciója miatt

$$\mu^*(M \cap A) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n \cap A).$$

Hasonlóan $M \cap A^c \subseteq \cup_n (A_n \setminus A)$. Az $A_n \setminus A$ alakú halmazok előállnak mint diszjunkt $\mathcal{P}$ -beli halmazok egyesítése, ezért $\cup_n (A_n \setminus A)$ előáll mint $\mathcal{P}$ -beli lefedés. Az $r(\mathcal{P})$ generált gyűrűre kiterjesztett mértéket $\hat{\mu}$ -pal jelölve

$$\begin{aligned} \mu^*(M \cap A^c) &\leq \sum_{n=1}^{\infty} \hat{\mu}(A_n \setminus A) = \sum_{n=1}^{\infty} \hat{\mu}(A_n \setminus (A_n \cap A)) = \sum_{n=1}^{\infty} (\hat{\mu}(A_n) - \hat{\mu}(A_n \cap A)) \\ &= \sum_{n=1}^{\infty} (\mu(A_n) - \mu(A_n \cap A)). \end{aligned}$$

Itt kihasználtuk a gyűrűn értelmezett mérték szubtraktivitását, ami fennáll $\hat{\mu}(A_n) = \mu(A_n) < \infty$ szerint. Az előző két kiemelt sort összevetve és kihasználva, hogy a $\sum_n \mu(A_n \cap A)$ sor konvergens azt kapjuk, hogy

$$\mu^*(M \cap A) + \mu^*(M \cap A^c) \leq \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n \cap A) + \sum_{n=1}^{\infty} (\mu(A_n) - \mu(A_n \cap A)) = \sum_{n=1}^{\infty} \mu(A_n)$$

fennáll minden $M \subseteq \cup_n A_n$ $\mathcal{P}$ -beli fedés mellett, tehát $\mu^*(M \cap A) + \mu^*(M \cap A^c) \leq \mu^*(M)$ valóban teljesül. $\square$

1.8.8 A Caratheodory-féle kiterjesztési eljárás az alábbi eljárást értjük. Tekintsünk egy $\mathcal{P} \subseteq \mathcal{P}(X)$ félgyűrűn értelmezett μ mértéket. Láttuk, hogy ez kiterjeszthető egy az egész hatványhalmazon értelmezett μ^* külső mértékké. Jelölje $\mathcal{A}_{\mu^*}$ az ezen μ^* külső mérték szerint Caratheodory értelemben mérhető halmazok rendszerét. Tudjuk, hogy $\mathcal{A}_{\mu^*}$ egy a $\mathcal{P}$ félgyűrűt tartalmazó σ -algebra. Jelölje $\tilde{\mu}$ a μ^* -nak erre az $\mathcal{A}_{\mu^*}$ σ -algebrára való megszorítását. Láttuk, hogy $\tilde{\mu}$ egy σ -additív halmazfüggvény és az $(X, \mathcal{A}_{\mu^*}, \tilde{\mu})$ teljes mértéktér, és persze $\tilde{\mu}$ a μ kiterjesztése.

- 1.8.9 Az előző tételek nyilvánvaló következménye, hogy egy félgűrűn értelmezett mérték teljes mérték-ként kiterjeszthető a félgűrű által generált σ -algebrára is, csak a fenti $\tilde{\mu}$ mértéket kell a generált σ -algebrára leszorítanunk.

Felmerül a kérdés, hogy a lehet-e esetleg más módszerrel másfajta mértékkiterjesztéseket gyártani. Gondoljunk arra, hogy a Fubini-tétel bizonyításakor már kiterjesztettünk egy a szorzat félgűrűn értelmezett szorzat mértéket a generált szorzat σ -algebrára. A kérdés, hogy mi a kapcsolat a két kiterjesztés között? Az alábbiakban erre a kérdésre adunk választ. Azt fogjuk kapni, hogy σ -véges esetben minden, a generált σ -algebráig terjedő mértékkiterjesztés ugyanazt az eredményt adja, mint a fent megismert Caratheodory-féle kiterjesztési eljárás.

1.8.10 Állítás.

A kiterjesztési eljárásban definiált $\tilde{\mu}$ a $\mathcal{P}$ félgűrűn értelmezett mérték maximális kiterjesztése $\sigma(\mathcal{P})$ -re azaz, ha ν egy másik mérték $\sigma(\mathcal{P})$ -n, melyre $\nu = \mu$ a $\mathcal{P}$ -beli halmazokon, akkor $\nu \leq \tilde{\mu}$.

Bizonyítás.

Legyen tehát $E \in \sigma(\mathcal{P})$ rögzítve. Amennyiben $\mu^*(E) = \infty$ úgy készen is vagyunk. Ha van E -nak $E \subseteq \cup_n A_n$ befedése melyre $A_n \in \mathcal{P}$ és $\sum_n \mu(A_n) < \infty$ teljesül, akkor a ν mérték σ -szubadditivitása miatt $\nu(E) \leq \nu(\cup_n A_n) \leq \sum_n \nu(A_n) = \sum_n \mu(A_n)$. Ez épp azt jelenti, hogy $\nu(E) \leq \mu^*(E) = \tilde{\mu}(E)$. $\square$

1.8.11 Definíció. (σ -véges mérték)

Legyen $\mathcal{P}$ egy félgűrű és μ egy mérték $\mathcal{P}$ -n. Azt mondjuk, hogy a μ mérték σ -véges mérték, ha léteznek $X_n \in \mathcal{P}$ halmazok, melyekre $X = \cup_{n=1}^{\infty} X_n$ és $\mu(X_n) < \infty$.

Világos, hogy a fenti definícióban azt is feltehetjük, hogy az X_n halmazok egymástól diszjunktak. ($\mathcal{P}$ félgűrű.)

1.8.12 Tétel. (Unicitás)

Legyen a $\mathcal{P}$ félgűrűn definiált μ mérték σ -véges. Ekkor a fent definiált $\tilde{\mu}$ a μ -nek egyetlen mértékkiterjesztése azaz, ha ν egy másik mérték $\sigma(\mathcal{P})$ -n, melyre $\nu = \mu$ a $\mathcal{P}$ -beli halmazokon, akkor $\nu = \tilde{\mu}$.

Bizonyítás.

Első lépésként tegyük fel, hogy $E \in \sigma(\mathcal{P})$ olyan halmaz, melyhez létezik egy $A \in \mathcal{P}$, melyre $E \subseteq A$ és $\mu(A) < \infty$. Ekkor $A = E \cup (A \setminus E)$ és $\nu \leq \mu^*$ miatt

$$\nu(A) = \nu(E) + \nu(A \setminus E) \leq \mu^*(E) + \mu^*(A \setminus E) = \mu^*(A) = \mu(A).$$

No de a $\mathcal{P}$ -beli halmazokon a μ és a ν mértékek azonosak, ezért $\nu(E) + \nu(A \setminus E) = \mu^*(E) + \mu^*(A \setminus E)$. Kihasználva, hogy a baloldalon két véges szám összege szerepel azt kapjuk, hogy

$$0 = (\mu^*(E) - \nu(E)) + (\mu^*(A \setminus E) - \nu(A \setminus E)).$$

Ez viszont azt jelenti, hogy 0 számot előállítottuk két nem negatív szám összegeként, tehát $\tilde{\mu}(E) = \mu^*(E) = \nu(E)$.

Most tegyük fel, hogy $E \in \sigma(\mathcal{P})$ tetszőleges halmaz. Mivel μ σ -véges a $\mathcal{P}$ -n, ezért léteznek diszjunkt A_n halmazok, melyekre $\mu(A_n) < \infty$ és $X = \cup_n A_n$. Világos, hogy $E = \cup_n (E \cap A_n)$ és az előző pont szerint $\tilde{\mu}(E \cap A_n) = \nu(E \cap A_n)$. Kihasználva $\tilde{\mu}$ és ν σ -additivitását kapjuk, hogy $\nu(E) = \tilde{\mu}(E)$. $\square$

1.9. Lebesgue-mérték

Alkalmazzuk a kiterjesztési eljárást, a következő speciális esetben: $X = \mathbb{R}$, $\mathcal{P}$ a balról zárt jobbról nyílt korlátos intervallumok félgűrűje, $\mu = \lambda$, ahol $\lambda([a, b)) = b - a$. Nem nehéz megmutatni, hogy evvel a definícióval λ valóban egy mérték a $\mathcal{P}$ félgűrűn.

1.9.1 Definíció. (Lebesgue-mérhető halmazok és Lebesgue-mérték)

Legyen $\mathcal{P}$ balról zárt, jobbról nyílt korlátos intervallumok félgűrűje, $\lambda : \mathcal{P} \rightarrow \overline{\mathbb{R}}_+$ a hosszúság függvény. Láttuk, hogy λ mérték a $\mathcal{P}$ félgűrűn. Jelölje λ^* a λ generálta külső mértéket, amely az $\mathbb{R}$ egész hatványhalmazán van értelmezve, jelölje Λ a Caratheodory értelemben λ^* mérhető halmazok σ -algebráját és $\tilde{\lambda}$ a λ^* -nak a Λ -ra való megszorítását.

A kiterjesztési tétel szerint $\mathcal{P} \subseteq \Lambda$, és $\tilde{\lambda}(E) = \lambda(E)$ minden $E \in \mathcal{P}$ -re, tehát a balról zárt jobbról nyílt intervallumok félgűrűjén értelmezett hosszúság függvényt kiterjesztettük egy ezt a félgűrűt tartalmazó teljes σ -algebrára. A Λ σ -algebrát nevezzük a Lebesgue-mérhető halmazok σ -algebrájának. Jelöljük az egyszerűség kedvéért továbbra is λ -val a kiterjesztett halmazfüggvényt és nevezzük ezt Lebesgue-mértéknek.

Világos, hogy $\mathcal{B} \subseteq \Lambda$, ahol $\mathcal{B}$ az $\mathbb{R}$ Borel-halmazait jelöli. Megmutatható (ez nehéz), hogy $\mathcal{B}$ elemeinek száma kontinuum, de Λ ekvipotens $\mathbb{R}$ hatványhalmazával. (Cantor halmaz Lebesgue-nullmértékű és kontinuum számosságú, ezért a hatványhalmazának minden eleme a teljesség miatt mérhető)

A kiterjesztési eljárás újragondolásával kapjuk a következő állítást:

1.9.2 Állítás. (Lebesgue-mérték eltolás invariáns)

A Lebesgue-mérték eltolás invariáns, azaz minden $E \in \Lambda$ esetén $x + E \in \Lambda$, és

$$\lambda(x + E) = \lambda(E).$$

Ennek segítségével a kiválasztási axióma lehetőséget ad annak megmutatására, hogy a Lebesgue-mérhető halmazok halmaza nem teszi ki az $\mathbb{R}$ egész hatványhalmazát.

1.9.3 Állítás. (Példa nem Lebesgue-mérhető halmazra)

Definiáljuk az alábbi ekvivalencia relációt a $(0, 1)$ intervallumon. $(x, y) \in R$ pontosan akkor, ha $x - y \in \mathbb{Q}$. Legyen E az intervallum azon pontjainak halmaza, melyeket úgy kapunk, hogy minden ekvivalencia osztályból kivesszünk egyetlen elemet. Ez a halmaz nem Lebesgue-mérhető.

Bizonyítás.

Megmutatjuk, hogy

$$(0, 1) \subseteq \cup_{r \in (0, 1) \cap \mathbb{Q}} (r + E) \subseteq (-1, 2),$$

ahol a középen diszjunkt egyesítés szerepel.

· $r, s \in \mathbb{Q}, r \neq s \Rightarrow (r + E) \cap (s + E) = \emptyset$. Ugyanis $r + e_1 = s + e_2$ esetén $(e_1, e_2 \in E)$ $r - s = e_2 - e_1 \in \mathbb{Q}$. Ez azt jelenti, hogy e_2 és e_1 ugyanazon ekvivalenciaosztályból származnak, tehát $e_1 = e_2$, azaz $r = s$, ami ellentmondás.

· $\forall z \in (0, 1)$ -hez $\exists r \in (0, 1) \cap \mathbb{Q}$, hogy $z \in r + E$. Ugyanis $\exists e \in E \subseteq (0, 1)$, melyre z és e egymással ekvivalensek R szerint, azaz $z - e = r \in \mathbb{Q}$, tehát $z = r + e$. Másrészt $r \in (0, 1) - (0, 1) \subseteq (-1, 1)$.

Ha tehát E Lebesgue-mérhető lenne, akkor az $A \doteq \cup_{r \in (0, 1) \cap \mathbb{Q}} (r + E)$ halmaz is Lebesgue-mérhető lenne, hiszen a Lebesgue-mérték eltolás invariáns, és A megszámlálhatóan sok Lebesgue-mérhető halmaz egyesítése. No de $1 < \lambda(A) < 3$, másrészt $\lambda(A) = \sum_{n=1}^{\infty} \lambda(E)$, ami vagy 0 vagy $+\infty$ lehet. Mindkét esetben ellentmondást kapunk. $\square$

A Lebesgue-mértékkel kapott absztrakt integrál elmélet egybeesik a klasszikus Riemann-féle integrálemeléssel olyan függvényekre, melyekre ez utóbbinak értelme van:

1.9.4 Állítás. (Riemann-integrálható függvény Lebesgue-integrálható is)

Legyen f egy korlátos és zárt intervallumon értelmezett korlátos függvény. Amennyiben f Riemann-integrálható, akkor $f \in L_1$ és

$$\int_a^b f(x) dx = \int_{[a, b]} f d\lambda,$$

ahol a bal oldal az f Riemann-integrálját és a jobboldal az f -nek a λ mérték szerinti integrálját jelöli.

1.9.5 Most definiáljuk $\mathbb{R}^n$ -en a Lebesgue-mértéket. A definíció egyik fontos eleme, a Fubini-tételről szóló fejezetben a szorzatmérték definíciója utáni megjegyzésben rejlik. Arról van ugyanis szó, hogy a $\lambda \times \lambda$ szorzatmérték már definiált a

$$(\lambda \times \lambda)(Q) \doteq \int_{\mathbb{R}} \lambda(Q_x) d\lambda(x) = \int_{\mathbb{R}} \lambda(Q^y) d\lambda(y).$$

minden olyan Q halmazra, amely eleme a $\Lambda \times \Lambda$ téglák generálta σ -algebrának. Mivel a $\mathcal{B}$ Borel-halmazok elemei a Λ Lebesgue-mérhető halmazoknak, és az $\mathbb{R}$ -beli Borel-halmazok n -szeres szorzata generálta σ -algebra egybeesik az $\mathbb{R}^n$ nyílt halmazai generálta σ -algebrával, ezért az $\mathbb{R}^n$ Borel-halmazain az n darab egydimenziós Lebesgue-mérték szorzata már mértékként definiálva is van, a fent kiemelt képletet alkalmazva n -ig indukcióval. Azt is láttuk, hogy evvel a definícióval egy szorzattégla esetén:

$$(\lambda \times \dots \times \lambda) \left(\prod_{i=1}^n [a_i, b_i) \right) = \prod_{i=1}^n (b_i - a_i).$$

Ez viszont azt jelenti, hogy amennyiben ez utóbbi módon definiáljuk csak a $\mathcal{P}$ szorzattéglákat tartalmazó félgűrűn az egy dimenziós λ Lebesgue-mérték n -szeres szorzatát, akkor egyrészt mértéket kapunk a $\mathcal{P}$ halmazrendszeren, másrészt alkalmazva a kiterjesztési eljárást és annak egyértelműségét, olyan kiterjesztett mértéket kapunk, amelyet az $\mathbb{R}^n$ Borel-halmazaira megszorítva, visszakapjuk azt a mértéket, amelyet a Fubini-tétel segítségével definiáltunk, de csak a $\Lambda \times \Lambda$ téglák generálta σ -algebrán.

1.9.6 Definíció. (Lebesgue-mérhető halmaz és Lebesgue-mérték)

Jelölje $\mathcal{P}$ az $\mathbb{R}^n$ balról zárt jobbról nyílt intervallumainak halmazát. Világos $\mathcal{P}$ az n -szeres szorzata az $\mathbb{R}$ balról zárt jobbról nyílt intervallumait tartalmazó félgűrűnek, ezért maga is félgűrű. A Fubini-tétel halmazokra vonatkozó alakja szerint a

$$\lambda^{(n)} \left(\prod_{i=1}^n [a_i, b_i) \right) = \prod_{i=1}^n (b_i - a_i).$$

módon definiált halmazfüggvény mérték $\mathcal{P}$ -n (is). Alkalmazhatjuk tehát a kiterjesztési eljárást az $(\mathbb{R}^n, \mathcal{P}, \lambda^{(n)})$ félgűrűre. Azt kapjuk, hogy létezik olyan $\Lambda^{(n)}$ σ -algebra melyre $\mathcal{P} \subseteq \Lambda^{(n)}$ és létezik olyan továbbra is $\lambda^{(n)}$ -el jelölt mérték kiterjesztése az eredeti mértéknek a $\Lambda^{(n)}$ σ -algebrára, amely teljes is. A $\Lambda^{(n)}$ σ -algebrát nevezzük az n -dimenziós Lebesgue-mérhető halmazok σ -algebrájának és a kiterjesztett $\lambda^{(n)}$ mértéket pedig n -dimenziós Lebesgue-mértéknek.

1.9.7 Állítás. (Lebesgue-féle külső mérték kívülről nyílt-reguláris)

Jelölje λ^* a fenti definícióban a $\mathcal{P}$ félgűrűn értelmezett $\lambda^{(n)}$ térfogat függvény generálta külső mértéket, és λ az n -dimenziós Lebesgue mérték. Ekkor minden $B \subseteq \mathbb{R}^n$ esetén

$$\lambda^*(B) = \inf \{ \lambda(G) : B \subseteq G, G \text{ nyílt} \}.$$

1.9.8 Állítás. (Lebesgue-mérték reguláris)

Jelölje $(\mathbb{R}^n, \Lambda, \lambda)$ az n -dimenziós Lebesgue-mértéket. Ekkor minden $M \in \Lambda$ Lebesgue-mérető halmazhoz és minden $\varepsilon > 0$ -hoz létezik olyan G nyílt és F zárt halmaz, hogy

$$F \subseteq M \subseteq G \text{ valamint } \lambda(G \setminus F) < \varepsilon.$$

1.9.9 Definíció. ($\mathcal{G}_\delta$ és $\mathcal{F}_\sigma$ halmazok)

$\mathcal{G}_\delta$ halmaznak nevezünk egy topológikus térbeli halmazt, amennyiben az előáll megszámlálhatóan sok nyílt halmaz metszeteként, és $\mathcal{F}_\sigma$ -nak, ha az előáll megszámlálhatóan sok zárt halmaz egyesítéseként.

1.9.10 Állítás.

Jelölje $(\mathbb{R}^n, \Lambda, \lambda)$ az n -dimenziós Lebesgue-mértéket. Minden $M \in \Lambda$ Lebesgue-mérhető halmazhoz létezik egy G halmaz amely $\mathcal{G}_\delta$ és létezik valamely F halmaz, amely $\mathcal{F}_\sigma$ és

$$F \subseteq M \subseteq G, \text{ valamint } \lambda(G \setminus F) = 0.$$

1.9.11 Állítás.

Az n dimenziós Lebesgue-mértéknek a Borel-halmazokra való megszorításának teljessé tételével kapjuk az n -dimenziós Lebesgue-mérhető halmazokat és az n -dimenziós Lebesgue-mértéket.

1.9.12 Az előbbiek szerint, kiterjesztési eljárás nélkül is definiálható lenne a az n -dimenziós ($n > 1$) Lebesgue mérték a Fubini-tétel segítségével a következő két lépésben. Az első lépés a halmazokra vonatkozó Fubini-tétel, amivel definiáltuk a az egy dimenziós Lebesgue-mérték szorzatát az $\mathbb{R}^n$ Borel-halmazaira. Második lépésként teljessé tesszük az így kapott mértékteret. Így a Borel-halmazoknak e mérték szerinti teljessé tétele az n -dimenziós Lebesgue-mérhető halmazok halmaza, és a teljessé tett mérték, az n -dimenziós Lebesgue-mérték.

1.10. A Lebesgue-mérték regularitásának következményei

Emlékezzünk az elemi analízisből, hogy egy (X, τ) topológikus téren értelmezett valós értékű függvényt *alulról félig folytonosnak* neveztünk, ha minden $\alpha \in \mathbb{R}$ mellett az

$$\{x \in X : f(x) > \alpha\}$$

halmaz nyílt, és hasonlóan *felülről félig folytonosnak*, ha az

$$\{x \in X : f(x) < \alpha\}$$

halmaz nyílt. A legegyszerűbb példa a.f.f. függvényre egy nyílt halmaz karakterisztikus függvénye, f.f.f. függvényre pedig egy zárt halmaz karakterisztikus függvénye. Egy a.f.f. függvény -1 szerese persze f.f.f. Az is könnyű, hogy a.f.f. függvények supremuma is a.f.f., valamint f.f.f. függvények infimuma is f.f.f.

1.10.1 Állítás. (Vitali-Caratheodory)

Legyen $f \in L_1(\mathbb{R}^n, \Lambda, \lambda)$, és $\varepsilon > 0$. Ekkor létezik u a.f.f. és v f.f.f., hogy

$$v \leq f \leq u \text{ valamint } \int_{\mathbb{R}^n} (u - v) d\lambda < \varepsilon.$$

1.10.2 Definíció. (erősen abszolút folytonosság)

Azt mondjuk, hogy λ erősen abszolút folytonos mérték a μ -re nézve, ha

$$\mu(E_n) \rightarrow 0 \Rightarrow \lambda(E_n) \rightarrow 0.$$

1.10.3 Állítás.

Legyenek λ és μ mértékek $\mathcal{M}$ σ -algebrán. Ha $\lambda(X)$ véges, akkor λ erősen abszolút folytonossága ekvivalens $\lambda \ll \mu$ -vel

1.10.4 Állítás. (Newton-Leibnitz-tétel)

Tegyük fel, hogy f differenciálható minden $x \in [a, b]$ pontban, és a derivált függvényre $f' \in L_1([a, b], \Lambda, \lambda)$. Ekkor minden $x \in [a, b]$ esetén

$$f(x) = f(a) + \int_a^x f' d\lambda.$$

1.11. Az L_p Lebesgue-terek

1.11.1 Állítás. (Jensen-egyenlőtlenség)

Legyen (Ω, Σ, μ) egy valószínűségi mértékter, azaz $\mu(\Omega) = 1$. Ha $f \in L_1(\Omega, \Sigma, \mu)$, és $\phi : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, konvex függvény, akkor

$$\phi\left(\int_{\Omega} f d\mu\right) \leq \int_{\Omega} \phi \circ f d\mu.$$

Bizonyítás.

Ismert, hogy a ϕ konvexitása szerint tetszőleges ponthoz tartozó különbségi hányados függvény monoton nő. Ebből következik, hogy minden rögzített $t \in \mathbb{R}$ -re a $\beta \doteq \inf \left\{ \frac{\phi(s) - \phi(t)}{s - t} : t < s \in \mathbb{R} \right\}$ jelölés mellett

$$\phi(s) \geq \phi(t) + \beta(s - t)$$

fennáll minden $s \in \mathbb{R}$ esetén. Alkalmazva ezt $s = f(x)$ és $t = \int_{\Omega} f d\mu$ mellett, azt kapjuk, hogy $\phi(f(x)) \geq \phi(t) + \beta(f(x) - t)$ amelynek integrálásával:

$$\int_{\Omega} \phi \circ f d\mu \geq \phi(t) + \beta(t - t).$$

Ezt kellett belátni. □

1.11.2 Állítás. (Hölder-egyenlőtlenség)

Legyen $1 < p, q < +\infty$, melyre $\frac{1}{p} + \frac{1}{q} = 1$, valamint $f, g : X \rightarrow \mathbb{R}_+$ nem negatív mérhető függvények. Ekkor

$$\int_X fg d\mu \leq \left(\int_X f^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}} \left(\int_X g^q d\mu \right)^{\frac{1}{q}}.$$

1.11.3 Állítás. (Minkowski-egyenlőtlenség)

Legyen $1 \leq p$ valamint $f, g : X \rightarrow \mathbb{R}_+$ nem negatív mérhető függvények. Ekkor

$$\int_X (f + g)^p d\mu \leq \left(\int_X f^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}} + \left(\int_X g^q d\mu \right)^{\frac{1}{q}}.$$

Bizonyítás.

A $p = 1$ esetben az állítás nyilvánvaló, egyébként legyen $q > 1$, amelyre $\frac{1}{p} + \frac{1}{q} = 1$. Tekintsük az $(f + g)^p = f(f + g)^{p-1} + g(f + g)^{p-1}$ felírást. Alkalmazva $f(f + g)^{p-1}$ szorzatra a Hölder-egyenlőtlenséget azt kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} \int_X f(f + g)^{p-1} d\mu &\leq \left(\int_X f^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}} + \left(\int_X (f + g)^{q(p-1)} d\mu \right)^{\frac{1}{q}} \\ &= \left(\int_X f^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}} + \left(\int_X (f + g)^p d\mu \right)^{\frac{1}{q}}. \end{aligned}$$

Hasonlóan az f helyett g -t és g helyett f -et gondolva azt kapjuk, hogy:

$$\int_X g(f + g)^{p-1} d\mu \leq \left(\int_X g^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}} + \left(\int_X (f + g)^p d\mu \right)^{\frac{1}{q}}.$$

Összeségében tehát

$$\int_X (f + g)^p d\mu \leq \left(\int_X (f + g)^p d\mu \right)^{\frac{1}{q}} \left(\left(\int_X f^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}} + \left(\int_X g^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}} \right).$$

Amennyiben $0 < \int_X (f+g)^p d\mu < +\infty$, úgy $(\int_X (f+g)^p d\mu)^{\frac{1}{p}}$ számmal osztva készen is vagyunk. Amennyiben $\int_X (f+g)^p d\mu = 0$, akkor $f = g = 0$ μ -m.m., tehát nincs mit bizonyítanunk. Amennyiben pedig $\int_X (f+g)^p d\mu = +\infty$ lenne, úgy az $x \mapsto x^p$ függvény konvexitása szerint $\left(\frac{f+g}{2}\right)^p \leq \frac{f^p+g^p}{2}$, tehát $(f+g)^p \leq 2^{p-1}(f^p+g^p)$. Ez szerint $\int_X f^p d\mu$ és $\int g^p d\mu$ közül legalább az egyik $+\infty$ értékű. Ezt kellett belátni. $\square$

1.11.4 Definíció. (L_p)

Legyen $p > 1$ rögzített valós szám, és $(X, \mathcal{M}, \mu)$ mértéktér. Tekintsük a következő vektorteret

$$\mathcal{L}_p(X, \mathcal{M}, \mu) \doteq \left\{ f : X \rightarrow \overline{\mathbb{R}} : f \text{ mérhető, } \int_X |f|^p d\mu < +\infty \right\}$$

Világos, hogy $\int_X |f|^p d\mu = 0$ pontosan akkor, ha $f(x) = 0$ μ .m.m. $x \in X$ esetén. Ha $\mathcal{L}^0$ jelöli azon mérhető függvényeket amelyek a konstans 0 függvénytől csak egy a μ -re nézve nullmértékű halmazban különböznek, akkor világos, hogy $\mathcal{L}^0$ a fenti $\mathcal{L}^p$ térnek altere. Jelölje L_p az $\mathcal{L}_p$ térnek ezen $\mathcal{L}^0$ altere szerinti faktorterét, azaz

$$L_p(X, \mathcal{M}, \mu) \doteq \mathcal{L}_p(X, \mathcal{M}, \mu) / \mathcal{L}^0(X, \mathcal{M}, \mu).$$

Ez azt jelenti, hogy L_p elemei olyan ekvivalencia osztályok, hogy az egyes ekvivalencia osztályok olyan mérhető függvényekből állnak, melyek egymástól csak nullmértékű halmazban különböznek. Továbbra is f -el jelölve azt az ekvivalencia osztályt, amely az f függvényt tartalmazza

$$\|f\|_{L_p} \doteq \left(\int_X |f|^p d\mu \right)^{\frac{1}{p}}.$$

1.11.5 Definíció. (L_∞)

Jelölje $\mathcal{L}_\infty(X, \mathcal{M}, \mu)$ azon f mérhető függvények halmazát, melyekhez létezik A mérhető, nullmértékű halmaz, hogy $\sup_{X \setminus A} |f| < +\infty$. Világos, hogy $\mathcal{L}_\infty(X, \mathcal{M}, \mu)$ is vektortér, melynek $\mathcal{L}^0$ altere. Az $\mathcal{L}_\infty(X, \mathcal{M}, \mu)$ -nek az $\mathcal{L}^0$ szerinti faktorterét nevezzük $L_\infty(X, \mathcal{M}, \mu)$ térnek. Definíáljuk $f \in L_\infty$ ekvivalencia osztály esetén

$$\|f\|_{L_\infty} \doteq \inf_{\mu(A)=0} \sup_{X \setminus A} |f|.$$

1.11.6 Állítás.

Legyen $f \in L_\infty(X, \mathcal{M}, \mu)$. Ekkor

$$\|f\|_{L_\infty} = \min \{K > 0 : \mu(\{x \in X : |f(x)| > K\}) = 0\}.$$

1.11.7 Állítás.

Legyen tetszőleges $1 \leq p \leq +\infty$ mellett, $f, g \in L_p(X, \mathcal{M}, \mu)$. Ekkor $fg \in L_1$, mert

$$\|fg\|_{L_1} \leq \|f\|_{L_p} \cdot \|g\|_{L_q}.$$

Továbbá

$$\|f+g\|_{L_p} \leq \|f\|_{L_p} + \|g\|_{L_p}$$

1.11.8 Következmény.

Az $(L_p(X, \mathcal{M}, \mu), \|\cdot\|_{L_p})$ normált tér, tetszőleges $1 \leq p \leq +\infty$ mellett.

1.11.9 Állítás. (Riesz-Fischer)

Az $(L_p(X, \mathcal{M}, \mu), \|\cdot\|_{L_p})$ normált tér, tetszőleges $1 \leq p \leq +\infty$ mellett teljes, azaz Banach-tér.

Bizonyítás gyanánt először az úgynevezett Riesz-lemma.

1.11.10 Lemma. (Riesz)

Az L_p tér ($1 \leq p$) tetszőleges Cauchy-sorozatának létezik majdnem mindenütt pontonként konvergens részsorozata.

Bizonyítás.

Az adott $(f_n)_{n \in \mathbb{N}}$ L_p -beli sorozatnak legyen $(f_{n_k})_{k \in \mathbb{N}}$ olyan részsorozata, amelyre

$$\|f_{n_{k+1}} - f_{n_k}\|_{L_p} < \frac{1}{2^k}.$$

Jelölje

$$g_K \doteq \sum_{k=1}^K |f_{n_{k+1}} - f_{n_k}| \quad \text{valamint} \quad g \doteq \sum_{k=1}^{\infty} |f_{n_{k+1}} - f_{n_k}|.$$

Világos, hogy $\|g_K\|_{L_p} < 1$, továbbá $g_K^p \rightarrow g^p$ pontonként ($K \rightarrow \infty$), ezért a Fatou-lemma miatt

$$\int_X g^p d\mu = \int_X \lim_{K \rightarrow \infty} g_K^p d\mu \leq \liminf_{K \rightarrow \infty} \int_X g_K^p d\mu \leq \liminf_{K \rightarrow \infty} \|g_K\|_{L_p}^p < 1.$$

Azt kaptuk tehát, hogy a $g^p \in L_1$, ezért e függvény μ -m.m. véges, amit úgy is fogalmazhatunk, hogy

$$\sum_{k=1}^{\infty} (f_{n_{k+1}} - f_{n_k})$$

függvénysor μ -m.m. abszolút konvergens. Az abszolút konvergencia viszont maga után vonja a konvergenciát, ezért ha $s_K \doteq \sum_{k=1}^K (f_{n_{k+1}} - f_{n_k})$ jelöli a K -adik részletösszegeket, akkor az $(s_K)_{K=1}^{\infty}$ függvénysor μ -m.m. pontonként konvergens, így az

$$f_{n_1} + s_K = f_{n_1} + (f_{n_2} - f_{n_1}) + (f_{n_3} - f_{n_2}) + \dots + (f_{n_{K+1}} - f_{n_K}) = f_{n_{K+1}}$$

függvénysor is, ergo maga az $(f_{n_k})_{k=1}^{\infty}$ függvénysor is μ -m.m. pontonként konvergens. $\square$

Most nézzük a Riesz-Fischer-tétel igazolását:

Bizonyítás.

Legyen $f_n \in L_p$ Cauchy-sorozat, és válasszuk ki a Riesz-lemma szerint létező részsorozatát, amely majdnem mindenütt pontonként konvergál egy $f : X \rightarrow \mathbb{R}_+$ függvényhez. Megmutatjuk, hogy ez a konvergencia L_p -ben is fennáll. Világos, hogy olyan $x \in X$ esetén, amelyre $f_{n_k}(x) \rightarrow f(x)$

$$|f(x) - f_{n_k}(x)|^p = \lim_{l \rightarrow \infty} |f_{n_l}(x) - f_{n_k}(x)|^p$$

fennáll, minden rögzített $n_k \in \mathbb{N}$ esetén, ezért a Fatou-lemma miatt

$$\int |f - f_{n_k}| d\mu \leq \liminf_l \int |f_{n_l} - f_{n_k}|^p d\mu$$

Kihasználva, hogy az eredeti f_n Cauchy-sorozat L_p -ben, a fentiből könnyen következik hogy $f_{n_k} \rightarrow f$ az L_p tér metrikájából is. Viszont, ha egy metrikus tér egy Cauchy-sorozatának van konvergens részsorozata akkor az eredeti sorozat is konvergál a részsorozat határértékéhez. $\square$

1.11.11 Definíció.

Tetszőleges $1 \leq p < +\infty$ mellett jelölje

$$l_p \doteq (L_p(X, \mathcal{M}, \mu), \|\cdot\|_{L_p}).$$

Világos, hogy l_p elemei azon $(a_n)_{n \in \mathbb{N}}$ sorozatok, melyekre $\sum_{n=1}^{\infty} |a_n|^p < \infty$, és egy ilyen $a = (a_n)_{n \in \mathbb{N}}$ sorozat normája:

$$\|a\|_{l_p} \doteq \left(\sum_{n=1}^{\infty} |a_n|^p \right)^{\frac{1}{p}}.$$

A $p = +\infty$ esetben l_∞ elemei azon $(a_n)_{n \in \mathbb{N}}$ sorozatok, melyekre $\sup_{n \in \mathbb{N}} |a_n| < \infty$. Egy ilyen $a = (a_n)_{n \in \mathbb{N}}$ sorozat normája:

$$\|a\|_{l_\infty} \doteq \sup_{n \in \mathbb{N}} |a_n|.$$

Gondoljuk meg, hogy a fejezet elején konvex függvényekre bizonyított Jensen-egyenlőtlenség, valóban az elemi analízisből jólismert diszkrét Jensen-egyenlőtlenség általánosítása!

1.12. Kis funkcionál analízis a Radon-Nikodym tételhez

A fejezetben csak $\mathbb{R}$ feletti vektortereket vizsgálunk, de könnyű utána gondolni, $\mathbb{C}$ feletti vektorterekre valamennyi állítás igaz marad. Erre akkor lenne szükség, ha $X \rightarrow \mathbb{C}$ függvények integrálméletével is foglalkoznánk.

1.12.1 Definíció. (Hilbert-tér)

Egy $(X, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ skaláriszorzatos teret Hilbert-térnek nevezünk, ha a $\|x\| \doteq \sqrt{\langle x, x \rangle}$ normával az $(X, \|\cdot\|)$ normált tér teljes.

1.12.2 Világos, hogy Az $(L_2(X, \mathcal{M}, \mu), \|\cdot\|_{L_2})$ a Riesz-Fischer-tétel miatt Hilbert-tér, hiszen az

$$\langle f, g \rangle \doteq \int_X f \cdot g \, d\lambda$$

olyan skaláriszorzat, hogy az általa indukált norma, megegyezik $\|\cdot\|_{L_2}$ normával.

1.12.3 Állítás.

Legyen $(X, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ Hilbert tér, és $K \subseteq X$ egy nem üres konvex zárt halmaz. Ekkor létezik egyetlen $v \in K$ pont, amelyre minden $u \in K$ mellett $\|v\| \leq \|u\|$.

Bizonyítás.

Legyen $\alpha \in \mathbb{R}_+$, amelyre $\alpha \doteq \inf \{\|u\| : u \in K\}$. Világos, hogy létezik $u_n \in K$ sorozat, amelyre

$$\|u_n\| \rightarrow \alpha. \quad (1.1)$$

Megmutatjuk, hogy u_n Cauchy-sorozat:

$$\|u_i - u_j\|^2 + \|u_i + u_j\|^2 = 2\|u_i\|^2 + 2\|u_j\|^2$$

a paralelogramma szabály szerint, így ezt $\frac{1}{2}u_i$ és $\frac{1}{2}u_j$ -re felírva

$$\frac{1}{4}\|u_i - u_j\|^2 = \frac{1}{2}\left(\|u_i\|^2 + \|u_j\|^2\right) - \left\|\frac{u_i + u_j}{2}\right\|^2,$$

ami K konvexitása miatt azt jelenti, hogy

$$\frac{1}{4}\|u_i - u_j\|^2 \leq \frac{1}{2}\left(\|u_i\|^2 + \|u_j\|^2\right) - \alpha^2, \quad (1.2)$$

amiből (1.1) miatt valóban következik, hogy u_n Cauchy sorozat. A Hilbert tér teljessége miatt viszont létezik $v \in X$, amelyre

$$u_n \rightarrow v,$$

de K zártsága szerint $v \in K$ is teljesül. A norma leképezés folytonossága miatt

$$\|u_n\| \rightarrow \|v\|,$$

tehát

$$\|v\| = \alpha$$

ami azt jelenti, hogy v valóban minimális hosszúságú pontja K -nak. Az egyértelműség indoklásához legyenek $v_1, v_2 \in K$ olyan pontok amelyekre

$$\|v_1\| = \alpha = \|v_2\|$$

Az (1.2)-ot újta számolva azt kapjuk, hogy

$$\frac{1}{4} \|v_1 - v_2\|^2 \leq \frac{1}{2} (\|v_1\|^2 + \|v_2\|^2) - \alpha^2 = 0$$

tehát $v_1 = v_2$ azaz a legkisebb pont egyértelmű is. $\square$

1.12.4 Látható, hogy amennyiben M egy zárt altér a Hilbert-térben, akkor tetszőleges $x \in X$ mellett az $x + M$ halmaznak a 0-tól való távolsága azonos az x pontnak az M halmaztól vett távolságával. Ugyanis $u \in x + M$ mellett:

$$\|u\| = \inf \{\|v\| : v \in x + M\} = \inf \{\|x + m\| : m \in M\} = \inf \{\|x - m\| : m \in M\} = d(x, M)$$

1.12.5 Állítás.

Legyen $(X, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ egy Hilbert-tér, $M \subseteq X$ pedig egy zárt altér, $x \in X$ egy tetszőleges pont. Az előző állítás miatt létezik egyetlen pontja az M halmaznak, amely x -hez legközelebb van. Ezt a pontot nevezzük az x -nek az M -re vonatkozó merőleges vetületének és $p_M(x)$ -el jelöljük. Magyarul:

$$p_M(x) \in M, \quad \text{amelyre} \quad \|x - p_M(x)\| = \inf \{\|x - v\| : v \in M\}.$$

Minden $x \in X$ mellett az $x - p_M(x)$ vektor merőleges M altér minden elemére.

Bizonyítás.

Legyen $z \doteq x - p_M(x)$ és $y \in M$ olyan vektor, amelyre $\|y\| = 1$. Ekkor tetszőleges $\alpha \in \mathbb{R}$ valós szám esetén

$$\|z\|^2 = \|x - p_M(x)\|^2 \leq \|x - p_M(x) - \alpha y\|^2 = \|z - \alpha y\|^2 = \|z\|^2 - 2\alpha \langle z, y \rangle + \alpha^2.$$

Válasszuk meg most az α számot $\alpha \doteq \langle z, y \rangle$ módon. Így a fentiek szerint

$$0 \leq -2\alpha^2 + \alpha^2 = -\alpha^2$$

Azt kaptuk tehát, hogy minden $y \in X$ $\|y\| = 1$ esetén $\langle z, y \rangle = 0$. Ezt kellett belátni. $\square$

1.12.6 Tétel. (Hilbert-tér felbontási tétele (Riesz))

Legyen $(X, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ egy Hilbert-tér, $M \subseteq X$ pedig egy zárt altér. Ekkor

$$M \oplus M^\perp = X.$$

Bizonyítás.

Világos, hogy $M^\perp$ is (zárt) altér, amely diszjunkt M -től. Amennyiben $x \in X$ egy rögzített vektor, akkor

$$x = p_M(x) + (x - p_M(x)).$$

Mivel $p_M(x) \in M$ a projekció operátor definíciója miatt és $x - p_M(x) \in M^\perp$ is teljesül az előző állítás szerint. $\square$

Emlékezzünk arra, hogy egy normált térek között értelmezett lineáris operátor folytonossága ekvivalens a 0 pontbeli folytonosságával, és avval, hogy létezzék olyan K szám, melyre $\|Ax\| \leq$

$K \|x\|$ az értelmezési tartomány minden x elemére. Ebben az esetben egy A lineáris operátornak az *operátor normáját* az alábbi ekvivalens módon definiáltuk

$$\begin{aligned}\|A\| &\doteq \sup \{\|Ax\| : x \in X, \|x\| \leq 1\} \\ &= \min \{K \in \mathbb{R}_+ : \|Ax\| \leq K \|x\|\}.\end{aligned}$$

Láttuk azt is, hogy evvel valóban norma függvényt definiáltunk, a két normált tér között definiált lineáris operátorok vektorterén, amely az itt bevezetett normával teljes is, feltéve, hogy a képtérül szolgáló normált tér teljes.

1.12.7 Állítás. („Példa., Hilbert-téren értelmezett folytonos lineáris funkcionálra)

Legyen $(X, \langle \cdot, \cdot \rangle)$ skaláriszorzatos tér, valamint $y \in X$ egy tetszőleges elem. Ekkor a $\Phi_y(x) \doteq \langle x, y \rangle$ lineáris funkcionál folytonos, és az operátornormájára

$$\|\Phi_y\| = \|y\|.$$

Bizonyítás.

$|\Phi_y(x)| \leq \|y\|$ minden $x \in X$ mellett fennáll, tehát $\|\Phi_y\| \leq \|y\|$, és $\Phi_y\left(\frac{y}{\|y\|}\right) = \|y\|$, ezért $\|\Phi_y\| = \|y\|$ valóban teljesül. $\square$

Most megmutatjuk, hogy a fenti alakún kívül nincs is más folytonos lineáris funkcionál egy Hilbert-téren

1.12.8 Tétel. (Hilbert-téren értelmezett folytonos lineáris funkcionálok reprezentációja (Riesz))

Legyen $(X, \|\cdot\|)$ egy Hilbert-tér, valamint Φ egy folytonos lineáris funkcionál X -en. Ekkor létezik egyetlen olyan $y \in X$ vektor, amelyre

$$\Phi(x) = \langle x, y \rangle$$

minden $x \in X$ esetén.

Bizonyítás.

Válasszunk egy $z \in (\ker \Phi)^\perp$ -beli pontot, amely különbözik a 0 vektortól. Mivel $\ker \Phi$ zárt altér ezért $(\ker \Phi)^\perp = \{0\}$ csak úgy lehetne, ha $\Phi = 0$. Tekintsük tetszőleges $x \in X$ mellett a

$$\Phi(x)z - \Phi(z)x \in \ker \Phi$$

vektort. Világos, hogy $\langle \Phi(x)z - \Phi(z)x, z \rangle = 0$, ezért $\Phi(x) = \left\langle x, \frac{\Phi(z)}{\|z\|^2} z \right\rangle$.

Az egyértelműséghez, ha y_1 és y_2 ilyen vektorok, akkor tetszőleges $x \in X$ mellett $\langle x, y_1 - y_2 \rangle = 0$, ezért speciálisan $x = y_1 - y_2$ mellett is $\|y_1 - y_2\|^2 = 0$. $\square$

1.13. Lebesgue felbontási tétele és a Radon-Nikodym-tétel

A következő állításokban fontos, hogy a szereplő mértékek negatív halmazt is felvehetnek.

1.13.1 Definíció. (halmazra koncentrált mérték)

Legyen λ egy előjeles mérték az $(X, \mathcal{M})$ mérhető téren és $A \in \mathcal{M}$ mérhető halmaz. Azt mondjuk, hogy λ az A -ra koncentrált mérték, ha

$$\lambda(E) = \lambda(E \cap A)$$

minden $E \in \mathcal{M}$ mellett.

1.13.2 Amennyiben a λ előjeles mérték B_1 -re és B_2 -re is koncentrált akkor $B_1 \cap B_2$ -re is, hiszen $\lambda(E) = \lambda(E \cap B_1) = \lambda(E \cap B_1 \cap B_2)$. Továbbá ha λ a B halmazra koncentrált és $B \subseteq D$ mérhető halmaz, akkor λ előjeles mérték a D -re is koncentrált, hiszen $\lambda(E \cap D) = \lambda(E \cap D \cap B) = \lambda(E \cap B) = \lambda(E)$.

1.13.3 Definíció. (szinguláris mérték)

Legyen λ_1 és λ_2 előjeles mértékek az $(X, \mathcal{M})$ mérhető téren. Azt mondjuk, hogy λ_1 és λ_2 egymásra nézve szingulárisak, ha létezik B_1 és B_2 diszjunkt mérhető halmazok úgy, hogy λ_1 a B_1 -re és λ_2 a B_2 -re koncentrált. Ezt $\lambda_1 \perp \lambda_2$ módon jelöljük.

1.13.4 Állítás.

Legyenek λ_1, λ_2 és μ előjeles mértékek. Ekkor fennállnak az alábbi implikációk.

- $\lambda_1 \ll \mu$ és $\lambda_2 \ll \mu \Rightarrow (\lambda_1 + \lambda_2) \ll \mu$;
- $\lambda_1 \perp \mu$ és $\lambda_2 \perp \mu \Rightarrow (\lambda_1 + \lambda_2) \perp \mu$;
- $\lambda_1 \perp \mu$ és $\lambda_2 \ll \mu \Rightarrow \lambda_1 \perp \lambda_2$;
- $\lambda \perp \mu$ és $\lambda \ll \mu \Rightarrow \lambda = 0$.

Bizonyítás.

Az első állítás nyilvánvaló. A másodikhoz legyen λ_1 a B_1 -re, μ a C_1 -re koncentrált ahol $B_1 \cap C_1 = \emptyset$; továbbá λ_2 a B_2 -re, μ a C_2 -re koncentrált valamint $B_2 \cap C_2 = \emptyset$. Legyen $B \doteq B_1 \cup B_2$ és $C \doteq C_1 \cap C_2$. Világos, hogy λ_1, λ_2 a B -re így $\lambda_1 + \lambda_2$ is B -re koncentrált, továbbá μ a C -re koncentrált. No de $B \cap C = (B_1 \cap C) \cup (B_2 \cap C) = \emptyset$.

A harmadik állítás indoklásához is legyen λ_1 a B -re és μ a C -re koncentrált, ahol $B \cap C = \emptyset$. Eszerint $\mu(E \cap B) = \mu(E \cap B \cap C) = \mu(\emptyset) = 0$, így az abszolút folytonosság miatt $\lambda_2(E \cap B) = 0$. Ez viszont azt jelenti, hogy minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmazra $\lambda_2(E) = \lambda_2(E \cap B^c)$, tehát λ_2 a B^c halmazra van koncentrált.

Az utolsó állítás az előző következménye, mivel ekkor $\lambda \perp \lambda$, ami csak úgy lehet, hogy λ az $\emptyset$ -ra van koncentrált, tehát az azonos zéró mérték. $\square$

1.13.5 Állítás.

Legyen az $(X, \mathcal{M}, \mu)$ véges mértéktéren $g \in L_1(X, \mathcal{M}, \mu)$ amelyre

$$\left\{ \frac{1}{\mu(E)} \int_E g d\mu : E \in \mathcal{M}, \mu(E) > 0 \right\} \subseteq [a, b].$$

Ekkor μ -majdnem minden $x \in X$ esetén $g(x) \in [a, b]$, azaz $\mu(\{x \in X : g(x) \notin [a, b]\}) = 0$.

Bizonyítás.

Válasszuk először az $r \in \mathbb{R}$ és $\varepsilon > 0$, számokat úgy, hogy $B^\circ(r, 2\varepsilon) \cap [a, b] = \emptyset$. Legyen $E_{r,\varepsilon} \doteq h^{-1}(B^\circ(r, \varepsilon))$. Ha $\mu(E_{r,\varepsilon}) \neq 0$, akkor $\left| \frac{1}{\mu(E_{r,\varepsilon})} \int_{E_{r,\varepsilon}} g d\mu - r \right| \leq \frac{1}{\mu(E_{r,\varepsilon})} \int_{E_{r,\varepsilon}} |g - r| d\mu \leq \varepsilon$ azaz $\frac{1}{\mu(E_{r,\varepsilon})} \int_{E_{r,\varepsilon}} g d\mu \in B(r, \varepsilon)$, ami ellentmond r és ε választásának, hiszen $\frac{1}{\mu(E_{r,\varepsilon})} \int_{E_{r,\varepsilon}} g d\mu \in [a, b]$. Azt kaptuk tehát, hogy $\mu(E_{r,\varepsilon}) = 0$. No de az $\{x \in X : h(x) \notin [a, b]\}$ halmaz lefedhető megszámlálhatóan sok $E_{r,\varepsilon}$ alakú halmaz segítségével. $\square$

1.13.6 Tétel. (Lebesgue féle felbontási tétel, Radon-Nikodym-tétel, Neumann János bizonyításával)

Legyen λ és μ véges, nem negatív mértékek az $(X, \mathcal{M})$ mérhető téren. Ekkor

- Létezik egyetlen λ_a és λ_s nem negatív mérték, amelyre

$$\lambda_a \ll \mu, \quad \lambda_s \perp \mu \quad \text{továbbá} \quad \lambda_a + \lambda_s = \lambda;$$

- Létezik egyetlen $h \in L_1(X, \mathcal{M}, \mu)$ függvény, hogy minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmaz esetén

$$\lambda_a(E) = \int_E h d\mu.$$

Bizonyítás.

Legyen $\varphi(E) \doteq \lambda(E) + \mu(E)$ minden $E \in \mathcal{M}$ esetén. A monoton konvergencia tételt háromszor alkalmazva, kapjuk, hogy minden nem negatív mérhető f függvényre és minden E mérhető halmazra $\int_E f d\varphi = \int_E f d\lambda + \int_E f d\mu$.

Az $(X, \mathcal{M}, \varphi)$ egy véges mértéktér. Defináljuk tetszőleges $f \in L_2(X, \mathcal{M}, \varphi)$ esetén az alábbi $\Phi : L_2(X, \mathcal{M}, \varphi) \rightarrow \mathbb{R}$ függvényt:

$$\Phi(f) \doteq \int_X f d\lambda.$$

A Hölder-egyenlőtlenség szerint

$$\begin{aligned} |\Phi(f)| &= \left| \int_X f \cdot 1 d\lambda \right| \leq \int_X |f| \cdot 1 d\lambda \leq \left(\int_X |f|^2 d\lambda \right)^{\frac{1}{2}} \cdot \sqrt{\lambda(X)} \\ &\leq \int_X |f|^2 d\varphi \cdot \sqrt{\lambda(X)} = \sqrt{\lambda(X)} \cdot \|f\|_{L_2(\varphi)}. \end{aligned}$$

Egyrészt a λ végeessége miatt minden $f \in L_2(X, \mathcal{M}, \varphi)$ esetén $\Phi(f)$ véges, tehát valóban $\Phi : L_2(X, \mathcal{M}, \varphi) \rightarrow \mathbb{R}$ lineáris funkcionál, másrészt a fenti egyenlőtlenség azt jelenti, hogy Φ egy folytonos lineáris funkcionál az $L_2(X, \mathcal{M}, \varphi)$ Hilbert-téren (Riesz-Fischer-tétel). Tudjuk, hogy Hilbert-téren értelmezett folytonos lineáris funkcionálok, egy rögzített elemmel való skalárisszorzatként állnak elő. Létezik tehát egy $g \in L_2(X, \mathcal{M}, \varphi)$ függvény, melyre minden $f \in L_2(X, \mathcal{M}, \varphi)$ esetén

$$\int_X f d\lambda = \int_X fg d\varphi. \quad (\dagger)$$

Most megmutatjuk, hogy olyan $g \in L_2(X, \mathcal{M}, \varphi)$ függvény is van, melyre a fenti $(\dagger)$ igaz, és $g(x) \in [0, 1]$ minden $x \in X$ esetén. Ha ugyanis $(\dagger)$ -et felírjuk minden $f = \chi_E$ karakterisztikus függvényre, akkor azt kapjuk, hogy

$$\lambda(E) = \int_E g d\varphi,$$

ezért minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmazra, amelyre $\phi(E) \neq 0$

$$1 \geq \frac{1}{\phi(E)} \lambda(E) = \frac{1}{\varphi(E)} \int_E g d\varphi \geq 0.$$

Ezek szerint $\varphi(\{x \in X : g(x) \notin [0, 1]\}) = 0$, tehát egy φ -nullmértékű halmazon megváltoztathatjuk a g -t úgy, hogy $g(x) \in [0, 1]$ már minden pontban teljesüljön és $(\dagger)$ is igaz maradjon.

Legyenek most

$$A \doteq \{x \in X : 0 \leq g(x) < 1\} \text{ és } B \doteq \{x \in X : g(x) = 1\}.$$

Világos, hogy A és B diszjunkt mérhető halmazok, melyeknek egyesítése az egész X . Defináljuk a következő λ_a és λ_s mértékeket:

$$\lambda_a(E) \doteq \lambda(E \cap A) \text{ valamint } \lambda_s(E) \doteq \lambda(E \cap B).$$

Világos, hogy λ_a és λ_s nem negatív mértékek, melyekre az $A \cup B = X$ miatt $\lambda = \lambda_a + \lambda_s$.

Megmutatjuk, hogy $\lambda_s \perp \mu$. A λ_s mérték a definíciója szerint B -re koncentrált. De

$$\lambda(E \cap B) = \int_{E \cap B} g d\varphi = \varphi(E \cap B) = \lambda(E \cap B) + \mu(E \cap B),$$

ezért $\mu(E \cap B) = 0$, minden $E \in \mathcal{M}$ mellett, ami azt jelenti, hogy μ a B -től diszjunkt $B^c = A$ halmazra van koncentrált. Tehát $\lambda_s \perp \mu$ valóban fennáll.

Megmutatjuk, hogy $\lambda_a \ll \mu$. Ehhez találunk $h \in L_1(X, \mathcal{M}, \mu)$ függvényt, melyre $\lambda_a(E) \doteq \int_E h d\mu$, ami bizonyítja is mindkét állítás egzisztenciára vonatkozó részét. Először átírjuk $(\dagger)$ -et: $\int_X f d\lambda = \int_X fg d\varphi = \int_X fg d\lambda + \int_X fg d\mu$, azaz

$$\int_X f(1 - g) d\lambda = \int_X fg d\mu.$$

Alkalmazzuk ezt az $f \doteq \chi_E (1 + g + \dots + g^n)$ nem negatív korlátos függvényre. Azt kapjuk így, hogy minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmaz esetén és minden $n \in \mathbb{N}$ természetes számra

$$\int_E 1 - g^{n+1} d\lambda = \int_E g + g^2 + \dots + g^{n+1} d\mu. \quad (\ddagger)$$

A bal oldalt számolva: $\int_E 1 - g^{n+1} d\lambda = \int_{E \cap A} 1 - g^{n+1} d\lambda$, hiszen B pontjain g éppen 1. Az $x \in A$ esetén viszont $g(x) < 1$, ezért az $1 - g^{n+1}(x)$ sorozat monoton növekedőleg tart 1-hez, ami a monoton konvergencia tétel miatt azt jelenti, hogy $(\ddagger)$ baloldala tart a $\lambda(E \cap A) = \lambda_a(A)$ számhoz.

A jobb oldalt számolva: legyen $h_n \doteq g + g^2 + \dots + g^{n+1}$ nem negatív korlátos függvény. Világos, hogy a $(h_n)_{n \in \mathbb{N}}$ függvényt sorozat monoton növekedőleg tart valamely h mérhető nem negatív függvényhez, és a monoton konvergencia tételt újra használva azt kapjuk, hogy $\int_E h_n d\mu \rightarrow \int_E h d\mu$, ami azt jelenti, hogy $\lambda_a(E) \doteq \int_E h d\mu$ valóban fennáll. Mivel $\int_X h d\mu = \lambda_a(X) = \lambda(B) < \infty$, ezért $h \in L_1(X, \mathcal{M}, \mu)$ is teljesül.

Csak az unicitások igazolása van hátra: Tegyük fel, hogy λ előáll $\lambda = \lambda'_a + \lambda'_s$ alakban is. Ekkor átrendezve $\lambda'_a - \lambda_a = \lambda_s - \lambda'_s$ ahol a bal oldalon és a jobb oldalon is egy-egy előjeles mérték szerepel, amely egyrészt abszolút folytonos, másrészt szinguláris is μ -re, tehát $\lambda'_a = \lambda_a$ és $\lambda'_s = \lambda_s$. Amennyiben létezne $g \in L_1(X, \mathcal{M}, \mu)$ nem negatív függvény, hogy $\lambda_a(E) = \int_E g d\mu$, akkor minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmaz esetén $\int_E h - g d\mu = 0$, amiből valóban következik, hogy $h(x) = g(x)$ μ -majdnem minden $x \in X$ esetén. Ez azt jelenti, hogy h és g az $L_2(X, \mathcal{M}, \mu)$ tér azonos ekvivalencia osztályát képviselik. $\square$

1.13.7 Az előző tétel kiterjeszthető arra az esetre amikor mindkét mérték σ -véges, és arra az esetre is mikor λ komplex mérték, vagy λ előjeles mérték. Lásd a (1.14.8) pont utáni megjegyzést.

1.14. Jordan és Hahn felbontási tételei

Legyen λ valamely $\mathcal{M}$ σ -algebrán értelmezett komplex mérték, azaz $\lambda : \mathcal{M} \rightarrow \mathbb{C}$, melyre

$$\lambda(\cup_{n=1}^{\infty} E_n) = \sum_{n=1}^{\infty} \lambda(E_n)$$

minden megszámlálható diszjunkt $(E_n)_{n \in \mathbb{N}}$ halmazsorozat esetén. Világos, hogy a fenti definíció egyrészt általánosabb mint a szokásos nem negatív értéket felvevő mérték definíciója, másrészt pedig megszorítása annak, hiszen a $\lambda(E) = +\infty$ esetet ez nem tartalmazza. Azt is látni kell, hogy a fenti definíció szerint a $\sum_{n=1}^{\infty} \lambda(E_n)$ sor minden átrendezésének is konvergensnek kell lennie, ami véges dimenzióban épp az abszolút konvergenciával ekvivalens, tehát minden E_n diszjunkt halmazsorozatra $\sum_{n=1}^{\infty} |\mu(E_n)|$ is konvergens.

Az alábbiakban azt a technikát ismertetjük, hogy hogyan lehet egy ilyen komplex – speciális esetben valós, de véges – mérték szerinti integrálméletet visszavezetni nem negatív véges mérték szerinti integrálméletre. Az világos, hogy λ komplex mérték előáll $\lambda = \lambda_1 + i\lambda_2$ alakban, ahol λ_1 és λ_2 valós mértékek. Természetes gondolat lenne, hogy állítsuk elő a λ_1 valós mértéket a pozitív és negatív része különbségeként, ugyanúgy ahogyan ezt függvények esetén is tettük. Könnyen látható viszont, hogy egy mérték pozitív része nem feltétlen σ -additív, ezért ez a gondolat egyenlőre zsákutcának bizonyul. Bevezetünk majd tetszőleges valós mértékekhez két nem negatív mértéket, amelyeknek különbsége az adott előjeles mérték. Ez a Jordan-felbontási tétel.

1.14.1 Definíció. (mérték teljes változása)

Ha λ egy komplex mérték, akkor az

$$|\lambda|(E) \doteq \sup \left\{ \sum_{n=1}^{\infty} |\lambda(E_n)| : E = \cup_{n=1}^{\infty} E_n, E_i \cap E_j = \emptyset \right\}$$

halmazfüggvény a λ mérték teljes változása.

A fenti definíció az alábbi feladattal motiválható. Adott λ komplex mértékhez keressük meg azt a minimális μ nem negatív valós mértéket, melye

$$|\lambda(E)| \leq \mu(E). \quad (1.3)$$

Azt mondjuk, hogy $\hat{\mu}$ nem negatív mérték megoldása ennek a feladatnak, ha $|\lambda(E)| \leq \hat{\mu}(E)$ teljesül minden $E \in \mathcal{M}$ mellett és ha valamely μ nem negatív valós mértékre (1.3) fennáll, akkor $\hat{\mu} \leq \mu$.

Meg fogjuk mutatni, hogy a $|\lambda|$ teljes változás a fenti feladat megoldása.

1.14.2 Állítás.

Komplex mérték teljes változása nem negatív mérték.

Bizonyítás.

Trivi, hogy $|\mu|(\emptyset) = 0$. Legyen $E = \cup_{i=1}^{\infty} E_i$, diszjunkt mérhető halmazok egyesítése.

$|\mu|(E) \leq \sum_i |\mu|(E_i)$. Ugyanis, ha $E = \cup A_j$ diszjunkt egyesítés, akkor

$$\sum_j |\mu(A_j)| = \sum_j \sum_i |\mu(A_j \cap E_i)| = \sum_i \sum_j |\mu(A_j \cap E_i)| \leq \sum_i |\mu|(E_i).$$

De $|\mu|(E)$ épp a fenti egyenlőtlenség baloldalán lévő halmazok szuprémuma, ezért $|\mu|(E) \leq \sum_i |\mu|(E_i)$ valóban fennáll.

$\sum_i |\mu|(E_i) \leq |\mu|(E)$. Ugyanis legyenek a $t_i \in \mathbb{R}$ számokra $t_i < |\mu|(E_i)$. A szuprémum definíciója szerint léteznek $A_{i,j}$ ($j = 1, 2, \dots$) egymástól diszjunkt halmazok, melyekre $\sum_j |\mu(A_{i,j})| > t_i$. De az E_i halmazok diszjunktága miatt az összes $A_{i,j}$ halmaz is diszjunkt, ilyen módon egy partícióját kapjuk E -nek. Erre persze

$$\sum_i t_i < \sum_i \sum_j |\mu(A_{i,j})| \leq |\mu|(E).$$

De ez minden $t_i < |\mu|(E_i)$ valós szám mellett igaz, tehát $\sum_i |\mu|(E_i) \leq |\mu|(E)$ valóban fennáll. $\square$

Világos, hogy ha adott egy nem negatív véges mérték, akkor ennek értékkészlete benne van egy korlátos és zárt intervallumban. Ehhez hasonlóan az is igaz, hogy amennyiben adott egy komplex mérték, úgy a mérték értékkészlete része egy zárt körnek. Ez talán meglepő, hiszen $A \subseteq B$ nem implikálja $|\mu(A)| \leq |\mu(B)|$ -t, ezért $\mu(X) \in \mathbb{C}$ feltétel nem tűnik elegendőnek. Azt fogjuk majd megmutatni, hogy minden $E \in \mathcal{M}$ esetén $|\mu(E)| \leq |\mu|(X) \in \mathbb{R}$. Ebből az állításból mindenesetre a $|\mu(E)| \leq |\mu|(E)$ egyenlőtlenség triviális, és mivel $|\mu|$ mérték így elegendő belátni, hogy $|\mu|(X) \in \mathbb{R}$.

Ennek igazolásához egy elemi lemma következik, melyhez csak a komplex számok fogalma szükséges:

1.14.3 Lemma.

Legyenek a $z_1, \dots, z_n$ komplex számok rögzítve. Ekkor ezeknek van olyan $S \subseteq \{z_1, \dots, z_n\}$ részhalmaza, melyre $|\sum_{i \in S} z_i| > \frac{1}{6} \sum_{i=1}^n |z_i|$.

Bizonyítás.

Az $\mathbb{R}^2$ sík $|y| \geq x$ ténnyedébe eső z komplex számokra $\sqrt{2} \operatorname{Re} z \geq |z|$. Feltehető, hogy ebbe ténnyedbe esik az az S részhalmaz, melyre $\sum_{z_i \in S} |z_i| \geq \frac{1}{4} \sum_{i=1}^n |z_i|$. Erre az S részhalmazra $|\sum_{z_i \in S} z_i| \geq \operatorname{Re}(\sum_{z_i \in S} z_i) = \sum_{z_i \in S} \operatorname{Re} z_i \geq \frac{1}{4\sqrt{2}} \sum_{i=1}^n |z_i| > \frac{1}{6} \sum_{i=1}^n |z_i|$. $\square$

1.14.4 Állítás.

Ha μ egy komplex mérték, akkor $|\mu|(X) < \infty$, azaz komplex mérték teljes változása nem negatív véges mérték.

Bizonyítás.

Először azt mutatjuk meg, hogy amennyiben $Y \in \mathcal{M}$, $|\mu|(Y) = \infty$, úgy Y felbontható diszjunkt $Y = A \cup B$ mérhető halmazok egyesítésére, hogy $|\mu(A)| > 1$ és $|\mu|(B) = \infty$. Mivel $|\mu|$ teljes

változás egy mérték, ezért ehhez elegendő belátni, hogy $|\mu(A)| > 1$ és $|\mu(B)| > 1$ is teljesül. Legyen $t = 6(1 + |\mu(Y)|)$. Világos, hogy létezik E_i ($i = 1, \dots, n$) véges sok diszjunkt halmaz, melyre $\cup E_i \subseteq Y$ és

$$t < \sum_{i=1}^n |\mu(E_i)|.$$

Van tehát olyan S részhalmaz, hogy $|\sum_{i \in S} \mu(E_i)| > \frac{1}{6} \sum_{i=1}^n |\mu(E_i)|$. Legyen $A \doteq \cup_{i \in S} E_i$. Ekkor

$$|\mu(A)| = \left| \sum_{i \in S} \mu(E_i) \right| > \frac{1}{6} \sum_{i=1}^n |\mu(E_i)| > \frac{t}{6}.$$

Ebből $\frac{t}{6} = 1 + |\mu(Y)| > 1$ miatt egyrészt $|\mu(A)| > 1$ következik, másrészt $B \doteq Y \setminus A$ jelöléssel

$$|\mu(B)| = |\mu(Y) - \mu(A)| \geq |\mu(A)| - |\mu(Y)| > \frac{t}{6} - |\mu(Y)|,$$

amiből $\frac{t}{6} - |\mu(Y)| > 1$ miatt $|\mu(B)| > 1$ is fennáll.

Tegyük fel indirekt, hogy $|\mu|(X) = \infty$. Ekkor $X = A_1 \cup B_1$ diszjunkt egyesítésként, hogy $|\mu(A_1)| > 1$ és $|\mu(B_1)| = \infty$. Alkalmazva az előző gondolatot B_1 -re kapjuk, hogy $B_1 = A_2 \cup B_2$ diszjunkt egyesítés alakban és $|\mu(A_2)| > 1$, de $|\mu(B_2)| = \infty$ is fennáll. Az eljárást folytatva olyan diszjunkt A_n halmazzorozatot kapunk, hogy minden elemre $|\mu(A_n)| > 1$, ami ellentmond a $\sum \mu(A_n)$ sor konvergenciájának. $\square$

Bebizonyítottuk tehát az alábbi állítást.

1.14.5 Állítás.

Legyen μ egy komplex mérték. Ekkor μ értékkészlete része az origó középponttú $|\mu|(X)$ sugarú zárt körlemeznek.

1.14.6 Definíció. (mérték pozitív és negatív változása)

Legyen λ egy előjeles mérték. Jelölje

$$\lambda^+ \doteq \frac{1}{2}(|\lambda| + \lambda) \text{ valamint } \lambda^- \doteq \frac{1}{2}(|\lambda| - \lambda)$$

a λ mérték pozitív illetve negatív változását.

1.14.7 Mivel előjeles mértékek összege is előjeles mérték, ezért λ^+ és λ^- valóban előjeles mértékek. No de minden $E \in \mathcal{M}$ mellett $|\lambda(E)| \leq |\lambda|(E)$, ezért $-\lambda(E) \leq |\lambda|(E)$ és $\lambda(E) \leq |\lambda|(E)$ is fennáll. Eszerint $|\lambda| + \lambda$, ezért λ^+ ; és $|\lambda| - \lambda$, ezért λ^- is nem negatív mértékek. Amennyiben λ véges, úgy λ^+ és λ^- is az.

1.14.8 Állítás. (Jordan-féle felbontási tétel)

Legyen λ egy véges előjeles mérték. Ekkor a λ^+ pozitív változás és a λ^- negatív változás halmazfüggvények véges nem negatív mértékek, továbbá

$$\lambda = \lambda^+ - \lambda^- \text{ valamint } |\lambda| = \lambda^+ + \lambda^-.$$

Bizonyítás.

Az előzőek szerint csak a kiemelt egyenleteket kell indokolnunk. De az teljesen trivi, hiszen $\lambda^+ + \lambda^- = \frac{1}{2}(|\lambda| + \lambda + |\lambda| - \lambda) = |\lambda|$ és hasonlóan $\lambda^+ - \lambda^- = \frac{1}{2}(|\lambda| + \lambda - (|\lambda| - \lambda)) = \lambda$. $\square$

Most a Hahn-felbontási tételre térünk rá. Ehhez először általánosítanunk kell a Radon-Nikodym tételt arra az esetre, mikor λ előjeles mérték:

1.14.9 Tegyük fel, hogy $\lambda \ll \mu$. Ekkor $|\lambda| \ll \mu$ fennáll hiszen, ha $\mu(B) = 0$, akkor annak minden $A \in \mathcal{M}$, $A \subseteq B$ részhalmazára is $\mu(B) = 0$, amiből az abszolút folytonosság miatt már, $\lambda(A) = 0$ is fennáll. Ebből persze $|\lambda|(B) = 0$ már következik. Ekkor viszont a pozitív változás és negatív változás definíciójára gondolva $\lambda^+ \ll \mu$ és $\lambda^- \ll \mu$. Alkalmazható tehát a Radon-Nikodym tételnek a nem negatív mértékekre vonatkozó alakja. Kapunk tehát $h^+, h^- \in L_1(\mu)$ függvényeket, melyekre $\lambda^+(E) = \int_E h^+ d\mu$ és $\lambda^-(E) = \int_E h^- d\mu$. Ebből persze $\lambda(E) = \int h^+ - h^- d\mu$.

1.14.10 Állítás.

Legyen μ egy előjeles mérték. Ekkor létezik h mérhető függvény amelyre

$$\mu(E) = \int_E h d|\mu| \text{ valamint } |h| = 1.$$

Amennyiben μ véges előjeles mérték, úgy $h \in L^1(|\mu|)$.

Bizonyítás.

Trivi, hogy $\mu \ll |\mu|$, ezért a Radon-Nikodym-tétel miatt létezik h mérhető függvény, melyre $\mu(E) = \int_E h d|\mu|$ minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmazra. Amennyiben $|\mu|(E) \neq 0$, akkor

$$\left| \frac{1}{|\mu|(E)} \int_E h d|\mu| \right| = \frac{|\mu(E)|}{|\mu|(E)} \leq 1,$$

amiből következik, hogy $|\mu|$ majdnem minden $x \in X$ mellett $-1 \leq h(x) \leq 1$.

Legyen most $r \in (0, 1)$ tetszőleges szám és $A_r \doteq \{x \in X : |h(x)| < r\}$. Elég megmutatnunk, hogy $|\mu|(A_r) = 0$, hiszen $\{x \in X : |h(x)| < 1\} = \cup_{n=1}^{\infty} \{x \in X : |h(x)| < 1 - \frac{1}{n}\}$ és $|\mu|$ mérték. Alkossák az E_j halmazok az A_r partícióját, tehát $A_r = \cup E_j$ és $E_j \cap E_i = \emptyset$ ($j \neq i$). Minden E_j -re

$$|\mu(E_j)| = \left| \int_{E_j} h d|\mu| \right| \leq \int_{E_j} |h| d|\mu| < \int_{E_j} r d|\mu| = r |\mu|(E_j).$$

Ezért $\sum_j |\mu(E_j)| < r \sum_j |\mu|(E_j) = r |\mu|(A_r)$. Mivel épp a baloldali szummák szuprémuma $|\mu|(A_r)$, ezért ebből $|\mu|(A_r) < r |\mu|(A_r)$ is következik, ami $r < 1$ miatt csak abban az esetben lehetséges, ha $|\mu|(A_r) = 0$. $\square$

1.14.11 Állítás.

Legyen μ egy nem negatív mérték és $g \in L^1(\mu)$ függvény. Világos, hogy ekkor $\lambda(E) \doteq \int_E g d\mu$ integrál véges előjeles mértéket definiál. E mérték teljesváltozására:

$$|\lambda|(E) = \int_E |g| d\mu,$$

továbbá a pozitív és negatív változásokra:

$$\lambda^+(E) = \int_E g^+ d\mu \text{ valamint } \lambda^-(E) = \int_E g^- d\mu.$$

Bizonyítás.

Alkalmazzuk az előző állítást λ mértékre. Ekkor létezik $|h| = 1$ függvény, hogy

$$\int_E g d\mu = \lambda(E) = \int_E h d|\lambda|.$$

Így minden $E \in \mathcal{M}$ mérhető halmazra

$$|\lambda|(E) = \int_E 1 d|\lambda| = \int_E h^2 d|\lambda| = \int_E h h d|\lambda| = \int_E h d\lambda = \int_E h g d\mu$$

De $|\lambda|$ nem negatív mérték, ezért $hg \geq 0$ teljesül μ -majdnem mindenütt. Így $hg = |hg| = |g|$ is fennáll, azaz $|\lambda|(E) = \int_E |g| d\mu$ valóban teljesül minden $E \in \mathcal{M}$ mellett.

A pozitív változásra vonatkozó állítás igazolásához

$$\lambda^+(E) = \frac{1}{2} (|\lambda| + \lambda)(E) = \int_E \frac{1}{2} (|g| + g) d\mu = \int_E g^+ d\mu,$$

és hasonlóan adódik a negatív változásra vonatkozó $\lambda^-(E) = \int_E g^- d\mu$ formula is. $\square$

1.14.12 Állítás. (Hahn felbontási tétele)

Legyen az $(X, \mathcal{M})$ mérhető téren μ egy véges előjeles mérték. Ekkor X felbontható diszjunkt A és B halmazok egyesítésére úgy, hogy a mérték μ^+ pozitív változása a μ -nek az A -ra koncentrált része, és a μ^- negatív változása a μ -nek B -re koncentrált része legyen. Pontosabban: létezik $A, B \in \mathcal{M}$, $A \cap B = \emptyset$, $A \cup B = X$ melyekre

$$\mu^+(E) = \mu(E \cap A) \text{ valamint } \mu^-(E) = -\mu(E \cap B).$$

Bizonyítás.

Láttuk, hogy létezik $h \in L^1(|\mu|)$, $|h| = 1$ függvény, melyre $\mu(E) = \int_E h d|\mu|$ fenáll minden $E \in \mathcal{M}$ mellett. Legyen $A \doteq \{x \in X : h(x) = 1\}$ valamint $B \doteq \{x \in X : h(x) = -1\}$. Világos, hogy $A \cup B = X$ és $A \cap B = \emptyset$, $A, B \in \mathcal{M}$, továbbá az is könnyen látszik, hogy $h^+ = \chi_A$. Tetszőleges $E \in \mathcal{M}$ esetén a az előző állítás pozitív változásra vonatkozó része szerint

$$\mu^+(E) = \int_E h^+ d|\mu| = \int_E \chi_A d|\mu| = \int_E \chi_A h d|\mu| = \int_{E \cap A} h d|\mu| = \mu(E \cap A).$$

Evvel a pozitív részre vonatkozó állítást igazoltuk is. A negatív részre vonatkozó állítás már következik a fenti formulából hiszen tudjuk, hogy $\mu(E) = \mu^+(E) - \mu^-(E)$ és nyilván $\mu(E) = \mu(E \cap A) + \mu(E \cap B)$. $\square$